

**T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE HASILA:
SEKTÖREL BİR ANALİZ
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Özge İŞLERTAŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI**

**Temmuz 2021
KAYSERİ**

**T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE HASILA:
SEKTÖREL BİR ANALİZ
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Özge İŞLERTAŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI**

**Temmuz 2021
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Özge İŞLERTAŞ

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Türkiye’de İstihdam ve Hasıla: Sektörel Bir Analiz” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan
Özge İŞLERTAŞ

Danışman
Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI

İktisat ABD Başkanı
Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI danışmanlığında. Özge İŞLERTAŞ tarafından hazırlanan “Türkiye’de İstihdam ve Hasıla: Sektörel Bir Analiz” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

..... /..... /2021

JÜRİ:

Danışman :

Üye :

Üye :

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez çalışmamız boyunca desteklerini, bilgilerini, yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI' ya en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Özge İŞLERTAŞ

TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE HASILA: SEKTÖREL BİR ANALİZ

Özge İŞLERTAŞ

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2021

Danışman: Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI

ÖZET

Çalışmada Türkiye’de istihdam oranı ile sektörel hasıla arasındaki ilişkiler 2002-2019 dönemi kapsamında incelenmektedir. 2001 ve 2002 yıllarında yaşanan ekonomik krizler nedeniyle çalışma 2002 yılı sonrası dönem için planlanmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünde iki model oluşturulmuş, bu modellerin tahmininde Gecikmesi Dağıtılmış Otokorelasyon Model (ARDL), Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme Modeli yöntemleri kullanılmıştır. Birinci modelde (Model 1) bağımlı değişken istihdam oranı, bağımsız değişkenler tarım sektörü hasılası, sanayi sektörü hasılası, hizmet sektörü hasılası, işletmelerden alınan vergi gelirleri toplamı, sabit sermaye yatırım harcamaları ve ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. İkinci modelde (Model 2) bağımlı değişken istihdam oranı, bağımsız değişkenler gayri safi yurtiçi hasıla, işletmelerden alınan vergi gelirleri toplamı, sabit sermaye yatırım harcamaları, ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Model 1’de değişkenlerin durağanlıkları farklı seviyede olduğu için ARDL yöntemi kullanılmıştır. Model 1’in uzun dönem ARDL sonuçlarına göre sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki vardır. Diğer değişkenler ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kısa dönem ECM sonuçlarına göre, Model 1’deki kısa dönemli hatanın her bir çeyrek dönemde 0.97 azalacağı ve Model 1 uzun dönemde dengeye geleceği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra kısa dönemde istihdam oranı ile dört dönem gecikmeli reel tarım sektörü hasılası arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. İki dönem gecikmeli reel sanayi sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Cari reel hizmet sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Cari ve bir dönem gecikmeli reel sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü, dört dönem gecikmeli reel sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Cari ihracatın ithalatı karşılama oranı ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü, birinci, ikinci ve üçüncü dönem gecikmeli değerleri ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve

pozitif yönlü ilişkisi vardır. Model 2’de değişkenlerin hepsi birinci fark durağan olduğu için Johansen eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. Model 2’nin Johansen analizi sonuçlarına göre uzun dönemde reel GSYH’da meydana gelen %1 birimlik artış istihdam oranını %0,35 oranında artırmaktadır. Reel sabit sermaye yatırım harcamalarındaki %1 lik artış istihdam oranını %0,22 oranında artırmaktadır. Vergi gelirlerindeki 1 birimlik artış istihdam oranını %4,5 oranında azaltmaktadır. Model 2’nin ECM sonucuna göre sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam arasında kısa dönemli ilişki vardır. Model 2’de kısa dönemli hata her çeyrek dönemde yaklaşık 0.018 azalmakta ve model uzun dönemde dengeye gelmektedir. Çalışmanın bulgularına göre sektörel hasıla ile istihdam oranı arasında uzun dönemde ilişki olmaması, Türkiye’de hasıla ile istihdam arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de istihdamı artıracak sektörel yatırımların desteklenmesi, işsizliği azaltacaktır. Sabit sermaye yatırımlarının artması da istihdam oranını artıracak bir diğer bulgu olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Sektörel Hasıla, ARDL, ECM, Johansen Eşbütünleşme Analizi.

EMPLOYMENT AND INCOME IN TURKEY: A SECTORAL ANALYSIS

Özge İŞLERTAŞ

Nuh Naci Yazgan University, Graduate School of Social Sciences

M.Sc. Thesis, January 2021

Supervisor: Assoc. Prof. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI

ABSTRACT

In the study, the relations between employment rate and sectoral product in Turkey are examined between 2002-2019. Due to the economic crises experienced in 2001 and 2002, the study was planned for the period after 2002. In the implementation part of the study, Autoregressive Distributed Lag Bound Test (ARDL), Johansen Cointegration Analysis and Error Correction Model methods were used. In the study, the dependent variable is employment rate, independent variables are gross domestic product, agricultural sector product, industry sector product, labor sector product, total tax revenues from enterprises, fixed capital investment expenditures and the ratio of exports to imports. For Model 1, dependent variable is employment rate, independent variables are agricultural sector product, industry sector product, labor sector product, total tax revenues from enterprises, fixed capital investment expenditures and export import coverage ratio. For Model 2, the dependent variable is the employment rate, the independent variables are the gross domestic product, the sum of tax revenues from businesses, fixed capital investment expenditures, the export-import coverage ratio. Since the stationarities of the variables in Model 1 are at different levels, the ARDL method was used. According to the long-term ARDL results of Model 1, there is a statistically significant and positive relationship between fixed capital investment expenditures and employment rate. No statistically significant relationship was found between other variables and the employment rate. According to the short-term ECM results, it has been determined that the short-term error in Model 1 will decrease by 0.97 in each quarter and Model 1 will stabilize in the long-term. In addition, there is a statistically significant and negative relationship between the employment rate in the short term and four-period lagged real agricultural product. There is a significant and negative relationship between the two-period lagged real industrial sector output and the employment rate. There is a statistically significant and negative relationship between the current real labor sector output and the employment rate. Statistically, between current and one-period lagged real fixed capital

investment expenditures and employment rate, there is significant and positive real fixed capital investment expenditures with a four-period lag and employment rate. Statistically, there is a statistically significant and positive relationship between the current imports' export coverage ratio and the employment rate, and between the first, second and third period lagged values and the employment rate. In Model 2, Johansen cointegration analysis was applied for all the variables were stationary in the first difference. According to the results of Johansen analysis of Model 2, a 1% unit increase in real GDP in the long run increases the employment rate by 0.35%. A 1% increase in real fixed capital investment expenditures increases the employment rate by 0.22%. A one-unit increase in tax revenues reduces the employment rate by 4.5%. According to the ECM result of Model 2, there is a short-term relationship between fixed capital investment expenditures and employment. In Model 2, the short-term error decreases by about 0.018 in each quarter, and the model comes to equilibrium in the long-term. As policy recommendations, the fact that there is no long-term relationship between sectoral output and employment rate in Model 1 reveals that the relationship between output and employment in Turkey should be strengthened. Unemployment will decrease as a result of supporting sectoral investments that will increase employment in Turkey. In addition, the increase in fixed capital investments has been determined as another finding that will increase the employment rate.

Keywords: Employment, Sectoral Product, ARDL, ECM, Johansen Cointegration Analysis.

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE HASILA: SEKTÖREL BİR ANALİZ

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
 GİRİŞ.....	 1

1. BÖLÜM:

İSTİHDAM KAVRAMI VE TEORİLERİ

1.1. İstihdam Kavramı ve İstihdamın Ölçülmesi.....	3
1.1.1. Tam İstihdam	4
1.1.2. Eksik İstihdam.....	5
1.1.3. Aşırı İstihdam	6
1.1.4. Kayıt Dışı İstihdam	7
1.2. İşsizlik Kavramı ve Ölçülmesi.....	11
1.3. İstihdam Teorileri.....	15
1.3.1. Klasik Yaklaşımda Emek Piyasası	15
1.3.2. Marksist Yaklaşımda İstihdam.....	16
1.3.3. Keynesyen Yaklaşımda Emek Piyasası	17

1.3.4. Parasalcı (Monaterist) İstihdam Teorisi	19
1.3.5. Arz Yönlü İstihdam Teorisi.....	21
1.3.6. Yeni Klasik Teoride İstihdam	22
1.3.7. Yapısalcı Yaklaşımda İstihdam	23
1.3.8. Post Keynesyen Teoride İstihdam	24

2. BÖLÜM:

TÜRKİYE'DE İSTİHDAM POLİTİKALARI VE İSTİHDAM GÖSTERGELERİ

2.1. Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları	27
2.1.1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	27
2.1.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	28
2.1.3. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı	29
2.1.4. Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	29
2.2. Türkiye’de İstihdam: 2002-2019 Dönemine Bakış	29
2.2.1. Türkiye’de Sektörel İstihdam ve Hasıla Arasındaki İlişkiler	35
2.2.2. Tarım Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı	36
2.2.3. Sanayi Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı	37
2.2.4. Hizmet Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı	39
2.3. Literatür İncelemesi.....	40

3. BÖLÜM:

İSTİHDAM VE SEKTÖREL İSTİHDAM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	44
3.2. Değişkenlerin Tanımlanması.....	44
3.3. Uygulanan Yöntem.....	45
3.4. Bulgular.....	49
SONUÇ	61
KAYNAKÇA	64
ÖZGEÇMİŞ.....	72

KISALTMALAR

DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DTP	Devlet Planlama Teşkilatı
GNS	Genel Nüfus sayım
HİA	Hane Halkı İşgücü Anketleri
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
WDI	Dünya Bankası Verileri

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. 2002-2019 Dönemi Emek Piyasası Göstergeleri	30
Tablo 2. 2002-2019 Dönemi Cinsiyete Göre İstihdam Oranları	31
Tablo 3. 2002-2019 Dönemi İstihdamın Sektörel Dağılımı (%),.....	32
Tablo 4. Sektörel Kayıtdışı İstihdam Oranları %, 2003-2019 Dönemi.....	34
Tablo 5. 2002-2019 Dönemi GSYH (1000 TL).....	35
Tablo 6. Literatür İncelemesi	41
Tablo 7. Değişkenlerin Tanımı.....	45
Tablo 8. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Test İstatistiği	49
Tablo 9. Model 1 için LM Kolerasyon Testi.....	50
Tablo 10. Breuschtest – Pagan – Godfrey Değişen Varyans Testi	50
Tablo 11. Model 1’in Sınır Testi (Bound Test) Sonucu.....	52
Tablo 12. ARDL Analizi Model 1’in Uzun Dönem Katsayıları	53
Tablo 13. Model 1 Hata Düzeltme Modeli (ECM) Sonuçları.....	54
Tablo 14. Bilgi Kriterleri Yoluyla Uygun Gecikme Sayısının Belirlenmesi	56
Tablo 15. LM Testi Sonuçları	56
Tablo 16. Model 2 için Johansen Eş Bütünleşme Analizi.....	57
Tablo 17. En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi Sonucu.....	58
Tablo 18. Hata Terimi ADF Durağanlık Testi	59
Tablo 19. Model 2’nin Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	59

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. 2002-2019 Dönemi Tarım Sektörü Hasıla ve İstihdam Oranı	37
Şekil 2. 2002-2019 Dönemi Sanayi Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı	38
Şekil 3. 2002-2019 Dönemi Hizmet Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı	40
Şekil 4. Jarque – Bera Testi.....	51
Şekil 5. Model 1 İçin CUSUM Q Testleri.....	51
Şekil 6. Model 1 İçin CUSUM ve CUSUM QTestleri.....	52
Şekil 7. VAR Modelinin Karakteristik Ters Kökleri	57

GİRİŞ

Türkiye’de istihdam ve hasıla arasındaki ilişkilerin önem arz etmesinin nedeni Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olmasıdır. Türkiye’de çalışma çağındaki nüfus oranının fazla olmasıyla birlikte uygulanan politikaların istihdamı artırmaya yönelik olması oldukça önemlidir. Türkiye’de istihdamın artması, işsizliğin azalması gerekmektedir. İstihdam, hasılayı etkileyen önemli faktörlerin başında yer almaktadır. Bunun nedeni istihdamda meydana gelecek artış, ülke hasılasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada 2002-2019 dönemi istihdam ve sektörel hasıla arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde istihdam kavramı tanımlanmış ve istihdam teorileri sunulmuştur. Bu bölümün yazılmasının amacı istihdam kavramının ve iktisadi teoride istihdamla ilgili görüşler temelinde konuyu açıklayabilmektir. İstihdam kavramı incelenirken tam istihdam, eksik istihdam, aşırı istihdam, kayıt dışı istihdam ve işsizlik hakkında bilgiler verilmiştir. İstihdam ile ilişkili olarak işsizlik kavramı açıklanmış ve işsizliğin ölçülmesi konusuna yer verilmiştir. Daha sonra iktisadi teoride istihdam modelleri sunulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de istihdam politikaları, istihdam hasıla göstergeleri incelenmiştir. Bölümün ilk başlığında Türkiye’de 2002 yılı sonrası uygulanan istihdam politikalarının özellikleri anlatılmış, daha sonra Türkiye’de istihdam, sektörel hasıla, kayıtdışı istihdamda yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. Bölümün son kısmında istihdam ile sektörel hasıla arasındaki ilişkiler tablolar düzenlenerek ayrı ayrı incelenmiş ve çalışma ile ilgili literatür taraması verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde uygulama aşaması yer almaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, önemi ve kapsamı sunulmuştur. Uygulanacak yöntem teorik olarak incelenmiş ve sonrasında uygulama sonuçları verilmiştir. Uygulama aşamasında değişkenlerin durağanlık düzeyleri farklı olduğu için ARDL, ECM ve Johansen Eşbütünleşme Analizinden yararlanılmıştır. Çalışmada Türkiye’de 2002-2019 dönemi çeyrek veriler kullanılarak istihdam ve sektörel hasıla arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu amaçla iki model oluşturulmuştur. Model 1’de bağımlı değişken istihdam oranı, bağımsız değişkenler tarım sektörü hasılası, sanayi sektörü hasılası, hizmet sektörü hasılası, işletmelerden alınan reel vergi gelirleri, reel sabit sermaye yatırım harcamaları ve ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Model 2’de bağımlı değişken istihdam oranı, bağımsız değişkenler reel GDP, işletmelerden alınan reel vergi gelirleri, reel sabit sermaye yatırım harcamaları ve ihracatın ithalatı

karşılama oranıdır. Model 1’de değişkenlerin durağanlık düzeyleri farklı olduğu için ARDL analizi uygulanırken, Model 2’de tüm değişkenler aynı düzeyde durağan olduğu için Johansen eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. Model 1 ve 2 için hata düzeltme mekanizmasının işleyip-işlemediği de test edilmiştir. Çalışma sonuç ve öneriler ile tamamlanmıştır.

1. BÖLÜM:

İSTİHDAM KAVRAMI VE TEORİLERİ

Birinci bölümde öncelikle istihdam kavramı ve ölçümü ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda tam istihdam, eksik istihdam, aşırı istihdam, kayıt dışı istihdam ve işsizlik hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra iktisadi teoride istihdam modelleri sunulmuştur. Bu bölümün hazırlanması ile hedeflenen istihdam kavramının ve iktisadi teoride istihdamla ilgili görüşler temelinde konuyu açıklayabilmektir.

1.1. İstihdam Kavramı ve İstihdamın Ölçülmesi

İstihdam dar ve geniş anlamda iki farklı şekilde tanımlanabilir. Geniş anlamda istihdam bütün üretim faktörlerinin üretim sürecine dahil edilmesidir. Dar anlamda istihdam ise sadece emek faktörünün üretimde bulunmasıdır. Dar anlamda emek istihdamında mutlaka gönüllü işsizlik konusu bulunmaktadır. Bu anlamda işsizlik oranı hiçbir zaman sıfır olmaz.

İktisadi teoride istihdam kavramı yaygın olarak emeğin üretimde bulunması olarak tanımlanmaktadır. Klasik Teori öncesinde, iktisadi düşünürler tam istihdam kavramını geniş anlamda kullanmışlardır (Marsden, 1999). Klasik Teori ile yaygınlaşan istihdam kavramı, Keynes'den sonra iktisadi politika söylemlerinde sıklıkla kullanılır hale gelmiştir (Hicks, 1936, s. 240).

İstihdam oranı, kurumsal olmayan sivil nüfus içinde çalışanların oranı olarak hesaplanmaktadır. Türkiye'de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 6-17 yaş grubu için, bu yaş grubunda istihdam edilenlerin, yine bu yaş grubundaki kurumsal olmayan sivil nüfusa oranı şeklinde tanımlanmaktadır (TÜİK, 2019).

İstihdam oranı istihdam edilen kişi sayısının ve çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak hesaplanmaktadır (TÜİK, 2019). İstihdam oranı, çalışma çağındaki sivil nüfusun ne kadarının istihdam edildiğini göstermektedir. İstihdam edilen kişiler, bir önceki haftada en az bir saat boyunca kazançlı bir işte çalıştıklarını veya iş sahibi olduklarını ancak referans haftası boyunca işte bulunmadıklarını bildiren 15 yaş ve üstü kişilerdir.

İstihdam ile ilgili başka bir tanımlamada işbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dahil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus, istihdam edilen nüfus olarak tanımlanmıştır (TÜİK, 2019). Bu anlamda işbaşında olanlar; ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi

hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir iktisadi faaliyette bulunan kişilerdir. İşbaşında olmayanlar ise işi ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar istihdamda kabul edilmektedir (Blanchflower, 2000, s. 480).

İstihdam oranı, bir ülkenin işgücü piyasası sağlığını değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir göstergedir. Ekonomik büyüme yaşanan dönemlerde istihdam oranında artış yaşanması beklenir. Tersı durumda istihdam oranında gerileme yaşanabilir. Dolayısıyla istihdam oranı iktisadi konjonktüre bağılı olarak değışım gösterebilmektedir. Öte yandan istihdam oranı ulusal eğitim ve gelir politikalarından veya kadın istihdamını artırmaya yönelik politikalardan da etkilenebilmektedir. Aşağıda istihdam ile ilgili bazı temel kavramlar açıklanmıştır.

1.1.1. Tam İstihdam

Tam istihdam, ilgili dönemde bir ekonomide vasıflı ve vasıfsız tüm işgücünün çalışma olanağı bulması ve çalışması anlamına gelmektedir. Tam istihdam politika yapıcılarınca ekonominin gerçekte gözlenen bir durumundan ziyade amaçlanan teorik bir hedefi olarak karşımıza çıkmaktadır. Pratik açıdan, ekonomistler düşük ama sıfır olmayan işsizlik oranlarıyla ilişkili çeşitli tam istihdam seviyeleri tanımlayabilirler (Schmid, 2008). Emeğin tam istihdamı, tam istihdam düzeyinde faaliyet gösteren ve üretim olanakları eğrisi üzerinde bir noktada üretim yapan bir ekonominin bileşenlerinden biridir. Gönüllü olmayan bir işsizlik varsa, ekonomi mutlaka tam potansiyele sahip değildir ve ekonomik verimlilikte bir miktar iyileşme mümkün olabilmektedir (Summers & diğ., 1986).

Öte yandan, bazı iktisatçılar, özellikle para politikası yoluyla, para ve kredinin aşırı genişlemesi yoluyla, aşırı istihdamın tam olarak sürdürölmesine karşı da tartışmaktadırlar. Gerçek kaynak kısıtlamaları, çeşitli sermaye malları ve tamamlayıcı işgücü için yapay olarak artan talep ile çatıştığından, bu durum uzun vadede daha sonraki bir durgunluğa neden olarak daha fazla işsizlikle sonuçlanabilir (Sawyer, 2003, s. 890).

Tam istihdama ulaşmanın zorluğu ve sorgulanabilirliği nedeniyle ekonomistler, ekonomi politikası için daha pragmatik hedefler geliştirmişlerdir. İlk hedef, doğal işsizlik oranı, işgücü piyasalarındaki yapısal faktörleri nedeniyle sadece işsizlik miktarını temsil etmektedir. Doğal oran, tam istihdamın ulaşılabilir bir yaklaşımı olarak hizmet ederken, işgücü piyasalarının teknolojik değışiminin ve normal işlem maliyetlerinin, herhangi bir

zamanda her zaman doğal bir işsizlik anlamına geleceğini kabul etmektedir (Pollin, 2012). İkinci hedef, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU), düşük ve istikrarlı bir fiyat enflasyonu oranıyla tutarlı olan işsizlik oranını temsil etmektedir. NAIRU, tam istihdamı ve istikrarlı fiyatları dengelemek için ikili bir görev altında çalışan ekonomik politika yapıcılar için bir politika hedefi olarak yararlıdır. Tam istihdam değildir, ancak artan ücretler üzerinde fiyatlar üzerinde aşırı bir baskı olmaksızın ekonomi tam istihdama en yakın olanıdır.

1.1.2. Eksik İstihdam

Eksik istihdam, çalışanların işleri çalışmak için tüm becerilerini, eğitimlerini veya kullanılabilirliklerini kullanmadığında oluşmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne göre, iki tür eksik istihdam vardır. Bunlar görünür ve görünmez eksik istihdamdır (Dooley & diğ., 2000, s. 430).

Görünür eksik istihdam, alanlarında normalden daha az saat çalışan çalışanları içermektedir. Görünmez eksik istihdam, tüm becerilerini kullanmayan tam zamanlı işlerde çalışanları içermektedir. Bu tür eksik istihdamın ölçülmesi neredeyse imkansızdır. İşçilerin becerilerini iş gereklilikleriyle karşılaştıran kapsamlı bir araştırma gerektirmektedir (Livingstone, 1999).

Yetersiz istihdam, tam zamanlı çalışan, ancak yoksulluk seviyesinin altında yaşayanları da içermektedir. Bir durgunluk ve bunun sonucunda ortaya çıkan döngüsel işsizlik, yetersiz istihdam yaratabilmektedir. İşçiler işten fazla olduklarında, faturalarını ödemek için alabilecekleri her şeyi alacaklardır. Teknolojik değişim de eksik istihdam yaratmaktadır. Örneğin, ATM makineleri ve mobil bankacılık birçok banka muhabiri ihtiyacının yerini almıştır. Bunlar, finans ve bankacılık alanında kariyer için giriş seviyesi pozisyonlardır. Eksik istihdamın etkileri işsizliğe benzer. Her ikisi de daha yüksek yoksulluk düzeylerine neden olmaktadır. Yeterli gelir olmadan, aileler fazla satın almazlar. Bu, tüketici talebini azaltır ve ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Sonuç olarak, ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası düşecektir. Bu bir kısır döngüdür. Yetersiz istihdam devam ederse, işçiler iş başında eğitim ile becerilerini güncelleme yeteneğini kaybederler. Eğitim almadan eski alanlarına geri dönemeyebilirler. Diğerleri yaşam tarzlarını düşürür ve uzun süreli eksik istihdamı kabul eder. Bu yapısal işsizlik yaratmaktadır (Bolino & Feldman, 2000, s. 891). Genç insanlar kariyerine asla iyi bir başlangıç yapamayacaklarını görebilirler. Becerilerinin altındaki işleri almaya zorlanmışlarsa, doğru yola girmezler. Becerilerini güncelleyecek daha fazla sorumluluk almak için gereken mentorluğu kaçırmazlar. Durgunluk sona erdiğinde, kendi

alanlarında giriş seviyesi pozisyonlar için yeni bir grup mezunla rekabet etmektedirler (Burris, 1983, s. 100).

1.1.3. Aşırı İstihdam

Bireyler, çalışma saatlerinde belirli bir düşüş için geliri orantılı olarak feda etmeye hazır olduklarında aşırı istihdam edilmiş olarak tanımlanırlar, ancak mevcut işlerinde veya uygun karşılaştırılabilir bir işte yapamazlar. Örneğin, fazla çalışan bir kişi haftada kırk saatten fazla çalışmak istemez (fazla mesai dahil), ancak işveren tarafından haftada elli saat çalışmaya zorlanır. Aşırı istihdam ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak insanları gelir ve iş fırsatlarından, işsizlik ve eksik istihdamdan mahrum etmek kadar zararlıdır. Aşırı istihdam, istihdam edilenleri istihdam edildikleri zamandan mahrum bırakmak anlamına gelmektedir (Whittaker, 2004, ss. 31-33).

Geleneksel mikroekonomik bireysel emek arzı modeli, çalışanların beklenen ücret oranlarına, ücret dışı gelirlere ve çalışma dışı zaman kullanım tercihlerine bağlı olarak haftada belirli sayıda saat çalışmak istediklerini varsaymaktadır. Anlayışlı modeller, işverenler veya işgücü piyasası tarafından getirilen kısıtlamalar nedeniyle en azından bazı işçilerin genellikle daha az çalışma saati tercihini gerçekleştirememesi olasılığını içermektedir (Chen & diğ., 2012, ss. 1-5).

İşverenler, her çalışanın talep ettiği çalışma saatlerini uzatabilecek çeşitli teşvik ve baskılarla karşı karşıyadır. Saatlerdeki uyumsuzluklar veya uygunsuz saatler, çalışma için telafi edici ücret farkları yaratmaz. İşsizlik gibi döngüsel ve yapısal makroekonomik aşırı istihdam kaynakları vardır. Ayrıca, genel aşırı istihdam oranının ölçülmesi zor olmuştur. Tahmini oran, anket sorularının ve yanıt seçeneklerinin ifadelerine duyarlıdır (Brown & Wolfstetter, 1985, s. 105).

Fazla işgücü dağılımı, okul öncesi çocuğu olan kadınlar, mesleki ve teknik sağlık meslekleri olan kadınlar ile uzun çalışma haftaları olan kadınlar arasında en fazladır. Fazla istihdam, daha uzun bir süreden standart veya yarı zamanlı çalışma saatlerine geçmek ya da zorunlu fazla mesai çalışmalarını reddetmek için yerine getirilmemiş bir istek şeklinde olabilmektedir (Paqué, 1988).

İktisatçılar aşırı işe alımları iki nedenden dolayı iskonto etmektedir. Birincisi, daha kısa saatler için tercihlerin yerine getirileceği şüphesidir. Ayrıca, aşırı istihdam oranı düşük bir önceliktir, çünkü eksik istihdam oranı ile gölgelenmiştir. Bununla birlikte, proaktif bir

yaklaşım, işverenleri fazla istihdam edilenlerin fazla saatlerini işyerlerinde veya endüstrilerinde yetersiz istihdam edilenlere doğru kaydırmaya zorlayan düzenleyici teşvikleri tercih edecektir.

1.1.4. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıtdışı istihdam "İstihdam faaliyetlerinin (üretim ve hizmet) resmi belgelere dayandırılması ve böylece resmi kayıtlara girmemesi, bunun sonucunda vergisel ve zorunlu sosyal yükümlülükler de dahil olmak üzere tüm yükümlülüklerin, mali ve sosyal güvenlik kurumlarının denetim alanı dışına çıkarılması"dır (Korkmaz,2003, s. 53). Kayıt dışılık, devlet tarafından düzenlenmeyen veya tasvir edilen çeşitlendirilmiş bir dizi faaliyet, girişim ve işçi grubuna atıfta bulunmaktadır. Kapsamlı bir dönem, sadece yoksulluk seviyelerini değil, aynı zamanda zayıf istihdam koşullarını da hafifletmekle ilişkilendirilmiştir, buna rağmen büyümenin teşvik edilmesi ve istihdam yaratılmasında bu sektörün rolüne çok az önem verilmiştir (Krasniqi & Williams, 2017, s. 62).

Bununla birlikte, kayıtdışı istihdamın gelişimi ve büyüklüğü geleneksel olarak işçilerin işsizliğe karşı tek elverişsiz alternatif olarak işgücü piyasasına bağlılığın güvensiz biçimlerine yerinden edilmesine yol açmıştır. Kayıt dışı ekonomi terimi, maliyetlerden kaçan çeşitli ekonomik faaliyetler etrafında dönmektedir, ayrıca tüm bu faaliyetler, yalnızca yasalarda yer alan fayda ve haklardan değil, idari iktidar ve ticari lisanslamadan hariç tutulmuştur. Kayıt dışılığı ölçmenin bir devletin ekonomik performansını gözden geçirirken bir zorunluluk haline gelmesinin bu doğruluğunun bir sonucu olarak, çünkü bu sektörün sosyal koruma veya çalışanlara sağlanan faydalar çok az veya hiç değil, aynı zamanda işgücü piyasasında kapsayıcılık ilkesini baltalamaktadır (Ay, 2008, s. 368).

Kayıt dışılık, bazı işçileri resmi konumlardan dışlayan kısıtlamaların bir sonucu olabilir. Ancak birçok çalışma, işgücü piyasalarının iyi entegre olduğunu ve kayıtdışı istihdamın büyük bir kısmının gönüllü olduğunu ima etmektedir. Yoksulluğu azaltma çabaları bu nedenle savunmasız gruplara ve kötü zamanlara (durgunluklar) odaklanmalıdır. Kayıtlı istihdamın fayda ve maliyet dengesini geliştiren reformlar kayıt dışılığı azaltabilir.

Kayıt dışılık, gelişmekte olan ülkelerde, küçük işletmeler, serbest meslek sahibi kişiler ve aksi halde resmi firmalarda çalışan kayıt dışı istihdam edilen çalışanlar da dahil olmak üzere çok sayıda ekonomik faaliyeti karakterize etmektedir. Kapsamı ülkeye ve ölçüye bağlı olarak büyük ölçüde değişmektedir, ancak işgücünün yaklaşık yarısının tahminleri yaygındır.

Kayıt dışı istihdam birçok olumsuz sonuçla ilişkilidir: vergi kaçakçılığı, yolsuzluk, yasadışı faaliyetler, düşük yatırım oranları, yanlış tahsis edilmiş kaynaklar, sigortasız işçiler vb. Hükümetlerin ilk yaklaşımı, kayıt dışı firmalara ve girişimcilere zulmetmek ve resmi bir güvenlik ağının korunması olmayan kayıt dışı işçilere yardım sağlamak olmuştur (Besim ve Jenkins, 2006).

Kayıt dışılık, piyasaların yetersiz veya aşırı düzenlenmesine ve kamu sigorta sistemlerinin kalitesinin düşüklüğüne bir yanıttır. Bazı bireyler kayıt dışılığı bir meslek seçtikleri gibi seçerler: Becerileri, bilgileri ve beklentileri göz önüne alındığında mevcut en iyi alternatiftir. Gayri resmi girişimcilik, aksi takdirde ulaşılamaz olan sosyal hareketlilik için fırsatlar sağlayabilir. Resmi olmayan aile ve arkadaş ağları kısmen güvenilir olmayan refah sistemlerinin yerini alabilir. Devletin yaygın yolsuzluk durumlarında kayıt dışılık kamu görevlileri ve müfettişler tarafından gasp edilmekten kaçış olabilir (Bilge, 2007).

Kayıt dışılığa ilişkin erken literatür, kırsal-kentsel göçle ilgilidir. Harris-Todaro modelinde, kentsel işgücündeki işçilerin sadece bir kısmının düzenlenmiş kayıtlı sektördeki işlere erişimi vardır. Kayıtlı işlerin bölümlere ayrılmasının nedeni, piyasa takas seviyesinden daha yüksek bir asgari ücrettir. Diğer olasılıklar sendika toplu pazarlığı, kamu sektörü ücret politikası ve verimlilik ücretlerini içermektedir.

Kayıt dışı sektörün bu kavramsallaştırılmasının sonuçları vardır. Birincisi, kayıt dışılık istem dışıdır. Kayıt dışı çalışanlar, eğer mevcutsa, resmi bir işi tercih ederler çünkü resmi işler daha yüksek ücret öder ve iş kanunundaki tüm zorunlu faydaları sunar. Buna karşılık, gayri resmi faaliyetler prensip olarak sosyal koruma yasaları tarafından ortaya çıkarılmıştır.

İkincisi, pek çok işçi yanlış politikanın sapkın etkileri olabilmektedir. Özellikle, resmi kentsel sektörde istihdam yaratılmasını teşvik etmek için yapılan her girişim daha fazla işsizliğe ve daha fazla kayıt dışılığa yol açabilir. Kayıtlı ücret kırsal alanlarda emeğe ödenen ücretin üzerinde olduğu sürece, kayıtlı istihdamın genişletilmesi daha yoğun kırsal-kentsel göçe yol açacaktır. Dolayısıyla, kayıt dışılık ve kentsel işsizlik için tek gerçek panzehir kırsal kalkınmadır.

Kırsal kalkınma ve kentsel kayıt dışılık arasındaki bağlantı sezgisel görünmekle birlikte, onu destekleyen neredeyse hiçbir kanıt yoktur. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, kırsal köylerdeki kamu altyapısının ve tesislerinin iyileştirilmesinin etkilere yol açtığını, hatta şehirlere göçü teşvik ettiğini bulmuştur.

En başından beri, enformel sektörün gözlemcileri enformel operasyonların küçük olduğuna dikkat çekmektedir. Tipik “firma” tek başına (birçok durumda aile ve arkadaşlar) serbest çalışan bir bireydir. Kayıt dışı ekonominin Rauch modelinde, asgari ücret yalnızca bir eşik değerdan daha büyük şirketler için bağlayıcıdır. Diyelim ki, hükümet kapsama alanını en üst düzeye çıkarmak için büyük şirketlere sınırlı vergi gelirleri kaynakları yöneltmişse bu durum söz konusu olabilir. Resmi ücret, sendika toplu pazarlık sözleşmeleri tarafından belirlenirse de geçerli olacaktır, çünkü sendikaların daha büyük kuruluşlarda örgütlenmesi daha kolay olmaktadır. Bu düzenlemede, firmaların asgari ücreti ödeyenler ile olmayanlar arasında boyut dağılımında (süreklilik yerine) bir kopma vardır. Boyut düalizmi haklı olarak çok dikkat çekmiştir. Küçük firmalar onları daha az üretken yapan ve büyümelerini geciktiren engellerle karşılaşırılar. Dış finansmanı sağlamak ve verimli bir üretim ölçeğine ulaşmak onlar için daha zordur. Dahası, hükümet sanayi politikaları genellikle orta ve büyük ölçekli işletmelere odaklanır ve dolaylı olarak daha küçük firmaları dezavantajlı duruma getirmektedir.

Dualistik modellerin önemli bir sonucu, ekonomik özdeş çalışanlar için kayıtlı sektör ücreti ile kayıt dışı sektör ücreti arasındaki farktır. Kayıtlı işlerde ortalama ücretin daha yüksek olduğu konusunda bir tartışma olmamakla birlikte, özellikle serbest meslek sahibi ve mikro girişimciler olmak üzere birçok kayıt dışı çalışanın nispeten yüksek kazançlara sahip olduğu da bilinmektedir. Ayrıca, son zamanlarda yapılan bazı çalışmalar, işçilerin ve işlerin farklı özellikleri göz önüne alındığında, ortalama resmi ücret priminin neredeyse yok olduğunu göstermektedir.

Kayıtlı istihdam kayıt dışı çalışmaya tercih edilirse, çalışanlar kayıtlı sektör işleri için sıraya girmelidir. Dolayısıyla kayıtlı sektördeki ciro çok sınırlı olmalıdır. Kayıtlı ve kayıt dışı sektörler arasındaki akışlar kabaca tek yönlü olmalıdır, kayıtlı çalışanlar sadece olağanüstü koşullarda kayıt dışı işler almaktadır.

Kayıt dışılık temelde bir mikro-girişim fenomeni olduğundan, küçük girişimcilerin maliyet-fayda analizini anlamak önemli olmaktadır. Devlet, girişimcilerin ve işçilerin kabul edebileceği bir “anlaşma” (sosyal sözleşme) sunmalıdır. Bu sözleşmenin hem vergilendirme hem de diğer formalite maliyetleri dahil olmak üzere çeşitli unsurları vardır, aynı zamanda kayıtlı işçilere (özellikle emeklilik sisteminin güvenilirliği) ve firmalara (kredi ve mülkiyet haklarının korunmasına erişimin iyileştirilmesi) sağlanan faydalar da vardır (Mróz, 2011, s. 73).

Ancak maliyet-fayda analizi tüm davranışları açıklayamaz. Bireyler, vergi sisteminin haksız olduğu yönündeki kaygılardan gayri resmi olarak çıkmayı seçebilirler. Sosyal normlar da önemlidir. Yakın arkadaşları ve akrabalarına vergi vermekten kaçınmak muhtemelen İsviçre'de büyük bir sorunken, Güney Amerika'da sorun olmayabilir. Gelişmekte olan birçok ülkede bir “kayıt dışılık kültürü” vardır ve kayıt dışılığı azaltmaya çalışan politikalar bu gerçeğe aykırıdır.

Dualistik ve rekabetçi işgücü piyasasının yönlerini sentezleyen üçüncü bir konum vardır. Bu orta yol, enformel sektörü kendi içsel ikiliği olduğunu düşünmektedir: Bazı enformel faaliyetler kayıtlı sektör işlerine tercih edilirken, bazıları kayıtlı sektör işlerine tercih edilmemektedir. Burada birinci segment “üst kademe” resmi olmayan faaliyetler, ikinci segment ise “kolay giriş” dir. Üst kademe faaliyetler gönüllü olmakla birlikte, kolay girişli işler, kayıtlı sektördür.

Bu konumun kayıt dışı sektörle ilgili farklı bulguları rasyonelleştirme potansiyeli vardır: kayıt dışı çalışanlar arasında kazançların ve refahın geniş dağılımı, bazı durumlarda sektörler arasında yüksek hareketlilik göstermektedir. Ancak hangi gayri resmi işlerin hangi seviyeye karşılık geldiğini belirlemek için hiçbir yöntem sağlamaz. Gayri resmi sektörün kesirsiz kesirine dair toplu bir tahmin bile elde etmek zor olabilmektedir (Ay, 2008).

Kayıt dışılık birçok kavramı kapsayan bir şemsiye terimdir. Gözden geçirilmiş çalışmalarda bulguların kayıt dışı sektörün her tanımı altında aynı kalacağı öngörülemez bir sonuç değildir. Kayıt dışı sektörle ilgili literatür geniş kapsamlı olmakla ve farklı ülkelerden ve bölgelerden veri kullanan çalışmaları kapsamakla birlikte, burada belirtilen sonuçların birçoğu bazı durumlarda geçerli olabilir, ancak diğerleri için geçerli olmayabilir. Başka bir deyişle, bazı sonuçlar harici olarak geçerli olmayabilir ve dolayısıyla analiz edilenler dışındaki ülkeler ve dönemler için geçerli olmayabilir (Dutta, 2017, s. 36).

Kayıt dışı ekonomi üzerine onlarca yıl süren araştırmalardan sonra, eski modellerin dualite ve segmentasyonu aşırı vurguladığı konusunda fikir birliği vardır. Çoğu işgücü piyasası nispeten iyi bütünleşmiştir. Kayıtdışı çalışanlar çoğu zaman resmi bir iş bulabilirler.

Diğer kanıtlar rekabetçi görüşü desteklemektedir. Kırsal kalkınma projelerinin ya kırsal-kentsel göç akışları üzerinde bir etkisi yoktur ya da bazı durumlarda bunları artırırlar. Bu sonuç dualist modellerden gelen temel tahminlerle çelişmektedir. Sektörler arasındaki ücret farklılıkları, kayıtlı ve kayıt dışı çalışanların farklı özelliklerini kontrol etmek için yapılan ayarlamalardan sonra küçüktür. Serbest meslek sahipleri ve diğer girişimciler faaliyet

gösterdikleri sektörü maliyet-fayda analizine göre seçerler. Özellikle, vergi kodunun basitleştirilmesi ve vergi oranlarının düşürülmesi kayıt dışılığın azalmasını sağlamaktadır. (Williams & Bezeredi, 2019, s. 173).

Gerçek dünyadaki emek piyasaları muhtemelen farklı modellerden stilize edilmiş fotoğrafların bir karışımıdır. Bazı işçiler kayıt dışı sektörü seçerler çünkü onlara daha fazla hareket kabiliyeti fırsatları sunmaktadır. Kayıt dışılığın istemsiz olduğunu öne süren dualistik modeller, genellikle yoksulluğu azaltma çabalarının fikrinden çıkmaktadır. Ampirik literatür, bu tür politikalara karşı tartışmaları desteklememekle birlikte, çabaların belirli gruplara (vasıfsız genç işçiler) ve zaman dönemlerine (durgunluklar) odaklandığını düşündürmektedir (İner, 2019).

Rekabetçi görüş resmi olarak çalışmanın fayda ve maliyetlerinin dengelenmesini vurgulamaktadır. Vergi kodlarını basitleştirmek ve vergi oranlarını azaltmak resmileştirmeye neden olabilir. Kamu sigorta programlarının, özellikle emeklilik sistemlerinin geliştirilmesi de kayıt dışılığı azaltabilir. Ancak kamu kurumlarına güvenin düşük olduğu durumlarda, sisteme yapılan katkılar katılımı caydırıcı basit vergiler olarak görülmektedir.

Hükümetler ayrıca kayıtlı sektörde verimliliği ve kazancı artıran politikaları vurgulamalıdır. Eğitim sisteminin erişiminin ve kalitesinin iyileştirilmesi ekonomik büyümeye katkıda bulunmakta ve resmi olarak çalışmaya teşvik etmektedir. Kayıt dışılığın bazı nedenleri her iki görüşe de tam olarak uymamaktadır. Kayıt dışılık, devlet kurumlarıyla iş birliğini caydıran sosyal normlara bağlı olduğu ölçüde, ne yoksulluğun azaltılması ne de bireysel teşviklerin etkisi fazla olmayacaktır. “Kayıt dışılık kültürü” ile mücadele, halkı hükümet müdahalesinin bazı azınlık çıkarlarını değil, kamu yararını desteklediği konusunda ikna etmeye yönelik tedbirler gerektirmektedir.

1.2. İşsizlik Kavramı ve Ölçülmesi

İşsizlik çalışma çağında olup, iş arayıp iş bulamayan kişi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de işgücünün bütününe kapsayan ana veri kaynakları, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları (GNS), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Hanehalkı İşgücü Anketleri (HİA), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Yayınları, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)dır. İşsizlik, işsizlik haddi ile ölçülür.

Bir ekonomide insanlar teknolojik değişkenler ve talep koşullarına bağlı olarakda yaşamlarını sürdürebilmektedir. (Summers & diğ., 1986).

Ekonomik büyüme yavaşladığında ve durgunluğa girdiğinde, durum doğal olarak daha da kötüleşir: sadece döngünün zirvesinde çalışmak isteyen herkesi işe almak için talep yetersiz kalmaz, aynı zamanda yavaşladığında ve azalmaya başladığında, toplu işten çıkarmalar oluşmaktadır. Keynes için işsizlik “bulaşıcı” bir hastalıktır. Bu da kendisini kontrol etmek için bir şey yapılmadıkça kendini çoğaltarak evden eve yayılmaktadır. Bu sadece “işsizlerin evlerinde olan bir kötülük” değildir, aynı zamanda işsiz olan her insan satın alma gücünün kaybı nedeniyle başka bir işten çıkarılmaktadır. Ayrıca, işsizlik işsizliği doğurmaktadır. Paradoksal olarak işsizlik, iş bulmanın önünde bir engeldir. İşverenin gözünde, kısa bir süre için bile zorla tembellik, işsiz kalmayı beceri kaybı nedeniyle riskli bir teklif haline getirir. Örneğin, dokuz aylık işsizlik dört yıllık iş deneyimini ortadan kaldırabilir anlamına gelmektedir (Mitchell & Muysken, 2008).

Bununla birlikte, işsizlik döngüsel, yapısal, sürtünme veya kurumsal nedenlerden kaynaklanabilir. Politika yapıcılar, bu işsizlik türlerinin her birinin altında yatan nedenleri azaltmaya odaklanabilirler, ancak bunu yaparken, teknolojik ilerlemeyi (yapısal işsizlik durumunda) teşvik etme veya sosyal durumu teşvik etme gibi diğer politika hedeflerine karşı takaslarla karşılaşabilmektedirler.

İşlem ve bilgi maliyetleri nedeniyle sürtünmeli işsizlik gibi politika yapıcılar tarafından bazı işsizlik tamamen kaçınılmaz olabilir. Çoğunlukla, makroekonomik politika yapıcılar, ekonomiyi tam istihdama taşımak için döngüsel işsizliği azaltmaya odaklanırlar, ancak bu durumda, yükselen enflasyona veya ekonominin diğer sektörlerini çarpıtma riskine karşı takaslarla karşılaşabilmektedir (Keane & Owens, 2018).

Döngüsel işsizlik, iş döngüsünün normal seyri içinde yükselen ve düşen dalgalanan işsizlik türüdür. Bu işsizlik, bir ekonomi durgunluğa girdiğinde artar ve bir ekonomi büyüdüğünde düşer. Bu nedenle, bir ekonominin tam istihdamda olması için, döngüsel işsizliğe neden olan bir durgunluk içinde olamamaktadır.

Döngüsel işsizlik açısından, birçok makroekonomik teori tam istihdamı bir kez ulaşıldığında genellikle enflasyonist bir dönemle sonuçlanan bir hedef olarak sunmaktadır. Enflasyon ve işsizlik arasındaki bağlantı Monetarist ve Keynesyen teorilerin önemli bir parçasıdır. Phillips Eğrisi kavramına göre, bu enflasyon fiyatları daha fazla artıracak daha fazla harcanabilir gelire sahip işçilerin bir sonucudur.

Geleneksel olarak, işgücü piyasası istatistiklerinde birinci sorunun çözümü için çok çaba harcanırken, ikincisi personel sayısı önlemleri (örneğin, bir saat veya 48 saat çalışıp

çalışmadıklarına bakılmaksızın eşit olarak ağırlıklandırılarak) belirlenir. Bu önlemlerle, çalışma düzenlemeleri, istihdam dışı koşullar veya işsizlik büyülerindeki çeşitliliği hesaba katmanın tek yolu mevcut göstergeler kümesini (örneğin, çalışan başına ortalama çalışma saatlerini göz önünde bulundurarak), “gösterge paneli yaklaşımı” nı genişletmektir. Bireyleri işgücü piyasası durumlarının yoğunluğuna orantılı olarak ağırlıklandıran deneyim ağırlıklı endeksleri tahmin etmek mümkündür.

Resmi istatistiklerde, çalışan bir kişi, referans haftası boyunca en az bir saat çalışmış veya kişisel (örneğin hastalık, tatil, ebeveyn izni) veya ekonomik nedenlerden dolayı geçici olarak bulunmayan bir aile şirketi de dahil olmak üzere ücretli istihdamda olan bir kişidir. (örn. endüstriyel eylem, ekonomik faaliyetteki azalma, üretimin askıya alınması). Resmi bir iş eki esastır. İstihdam oranı, çalışma yaşındaki nüfusun ücretli bir iş ile oranıdır: Çalışma süresinin ve sözleşme süresinin çalışan arasında ne kadar farklı olduğunu göz ardı eden bir personel ölçüsüdür.

Çalışanları çalışma saatlerine göre ağırlıklandırmak, standart istihdam oranına bakıldığında ortaya çıkan istatistiklerden farklılık göstermektedir. Politika yapıcılar kişi başına çalışma saatlerini önemsiyorlarsa, bu, hedefleme istihdamının normatif gerekçelendirmesinin yalnızca personel sayısı önlemleri açısından yeniden ele alınmasını önermektedir. İstihdam oranlarına ve ortalama çalışma saatlerine ayrı ayrı bakıldığında, genelleştirilmiş istihdam oranı, saatlerin çalışanlar arasındaki dağılımına duyarlı olduğu ve ölçümde örtük değer yargısını açıkça ortaya koyduğu ileri sürülmektedir (Shorrocks, 2009, s. 298).

Ekonomi ve politika yapımındaki Keynesyen devrimden bu yana, tam istihdamın politika hedefi, iş bulamayan işçilerin, istemeden işsizlerin payını en aza indirmek anlamına geliyordu. İşsizlik oranı da işgücü piyasasının durgunluğu ve enflasyon riskinin (Phillips eğrisi yoluyla) temel göstergesidir. Nüfusun yaşlanması karşısında cinsiyet eşitliği veya sosyal güvenlik sürdürülebilirliği gibi yeni politika endişeleri, odağı işsizler için fırsat eksikliğinden düşük istihdam düzeylerine kaydırmıştır (Humphrey, 1940).

Kuşkusuz, istihdamı ve işsizliği ölçmek için kullanılan kriterlerin, fark edilmezse, politika yapımında önemli etkileri vardır. Normatif üslerine ve kuruldukları günden bu yana işgücü piyasalarının yaşadığı değişikliklere dayanıp dayanmadıklarına daha fazla dikkat edilmelidir.

İstihdama odaklanma yönündeki bu değişikliğin resmi istatistikler üzerinde çok az etkisi olmuştur. Kişinin istihdam durumunu saptamak geleneksel olarak nispeten basit olarak görülürken, zorluk aslında işsiz insanların tüm grubu arasında, yani gerçekten istemsiz işsizler arasında kimin iş aradığını belirlemede yatmaktadır. Bu, işsizleri işgücü dışındaki aktif olmayan insanlardan ayırmak için istatistikçilerin deliğe odaklanmasına neden olmaktadır (Sengupta, 2009, s. 273).

Resmi yönergeler, işsizleri, mesleği olmayan, takip eden iki hafta içinde çalışmaya başlayabilen ve önceki dört hafta boyunca bir süre aktif olarak istihdam arayan insanlar olarak tanımlamaktadır. Ne istihdam edilen ne de işsiz olan insanlar inaktif kabul edilir ve işgücü dışında tutulmaktadır. Bununla birlikte, bazı aktif olmayan insanlar daha yakın zamanda iş aramaya devam ederken, diğerleri arama yapmaz, ancak teklif edilirse bir işi kabul eder. Sadece aktif olmayan grubun belirli kesimleri, tam zamanlı öğrenciler, ev üretimi yapan insanlar (gayri resmi çocuk bakımı veya ev işleri gibi) ve emekli insanlar dahil olmak üzere işgücü piyasasına bağlılık göstermeyeceği kabul edilmektedir (Bartholomew & diğ., 1995, s. 365).

Bu nedenle, meslek eksikliği ve çalışma istekliliği insanları işsiz olarak sınıflandırmak için yeterli değildir denilebilir. Eurostat'ın işgücü piyasası ülkeleri arasındaki çeyrek geçişleri hakkındaki uzunlamasına istatistikleri, hareketsizlikten istihdama geçiş sayısının işsizlikten istihdama kıyasla karşılaştırılabilir olduğunu göstermektedir (Bartholomew & diğ., 1995, s. 366).

İşsizlik ve istihdam oranları gibi göstergelerin açık ve basit bir şekilde iletilebilmeleri büyük avantaj sağlar. Ancak bu, işgücü piyasalarının birden fazla yönünü göz ardı etme pahasına başarılmaktadır. Daha zengin bir istatistiksel temsil, bir gösterge tablosu benimsenerek veya alternatif durumları uygun ağırlıklandırma yoluyla tek bir sayıya yoğunlaştıran sentetik bir indeks hazırlanarak elde edilebilmektedir. İlk çözüm, çeşitliliği azaltmak için hiçbir girişimde bulunmaz denilebilir: kavramsal yapı ve ölçüm gereksinimleri açısından daha az talep edilir, ancak iyi tanımlanmış üniter bir resim çizmek zordur denilebilir. İkinci çözüm, çok yönlü bir gerçekliği tek bir değerde özetleme avantajına sahiptir, iletişim kurması daha basittir ve politika yapımcıların ve halkın dikkatini daha kolay çeker; olumsuz yanları, ağırlıklandırma yapısının hesaplama karmaşıklığı ifade edilmektedir.

1.3. İstihdam Teorileri

İstihdam teorileri başlığı altında iktisadi okulların istihdam ve emek piyasası ile ilgili görüşleri sunulmuştur. Bu kapsamda Klasik yaklaşımda emek piyasası, Marksist yaklaşımda istihdam, Keynesyen yaklaşımda emek piyasası, Monaterist (Parasalcı) istihdam teorisi, Arz Yönlü istihdam teorisi, Yeni Klasik teoride istihdam, Yapısalcı yaklaşımda istihdam Post Keynesyen teoride istihdam başlıkları altında okulların emek piyasaları incelenerek istihdam konusundaki görüşlenine yer verilmiştir.

1.3.1. Klasik Yaklaşımda Emek Piyasası

Klasik Yaklaşımına göre ekonomiler uzun dönemde tam istihdam düzeyinde üretim yapmaktadır. Emek piyasasında reel ücret seviyesi belirlenir ve bu ücret düzeyinde isteyen herkes iş bulabilir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre iş gücü piyasasında gayri iradi işsizlik yaşanmamaktadır. Klasik emek piyasası dengesi açıklanırken fiyatlar ve ücretler esnekliğinin geçerli olduğu varsayımı önem taşır (Özdurak, 2015, s. 33). Emek piyasasında işgücü arzı ve talebi tarafından denge ücret düzeyi belirlenirken, ücret esnekliği emek ar/talep dengesizliğinin kalıcı olmasını önler ve reel ücretin dengede istikrar kazanmasını sağlar. Klasik Yaklaşımda emek piyasası dengesinden hareketle uzun dönemde tam istihdam üretim düzeyinin nasıl gerçekleştiği açıklanır. Üretim hacmini belirleyen emek piyasasındaki denge işgücü miktarıdır.

Bu yaklaşımda emek piyasasındaki işsizlik doğal düzeyinde olduğu için potansiyel GSYH seviyesi ile reel GSYH seviyesi birbirine eşit kabul edilir. Zaman zaman reel GSYH'nın doğal seviyesinin altına düşmesine veya aşmasına neden olan koşullar ortaya çıkarken, piyasa sistemi içindeki fiyat ve ücret esnekliği varsayımları ekonomiyi reel GSYH'nın doğal seviyesine geri getirmek için çalışan kendi kendini ayarlama mekanizmalarıdır. Say Yasasına göre ekonomide firmalarının üretmeyi seçtikleri tüm çıktılar talep edilir. Bu nedenle, ekonomi her zaman reel GSYH'nın doğal düzeyine ulaşabilir.

Ücret oranının esnekliği, işgücü piyasasını ya da işçiler için piyasayı her zaman dengede tutar. İşçilerin arzı firmanın işçi talebini aşarsa, iş gücünün tam olarak istihdam edilmesini sağlamak için işçilere ödenen ücretler düşecektir. Klasik iktisatçılar, işgücü piyasasında veya diğer kaynak piyasalarında meydana gelen herhangi bir işsizliğin gönüllü işsizlik olarak kabul edilmesi gerektiğine inanırlar. Gönüllü olarak işsiz olan işçiler, daha düşük ücretleri kabul etmeyi reddettikleri için işsizdir. Sadece daha düşük ücretleri kabul

ederlerse, firmalar bunları kullanmaya istekli olacaklardır. Dolayısıyla Klasik iktisadi Yaklaşım göre, işgücü piyasasında denge ücret düzeyinde tam istihdam koşulları geçerlidir.

1.3.2. Marksist Yaklaşımda İstihdam

Karl Marx (1818-1883) iş sözleşmesi ile ilgili iki alternatif teori geliştirmiştir. Bunlardan biri meta mübadelesi anlaşması, diğeri ilişkisel bir düzenleme olarak ele alır. Öncelikle Marx, emek gücü kavramını fiziksel bir emek kapasitesi stoğu olarak sunar. Daha sonra, işçinin bir ücret karşılığında, kullanım-değeri değer üretme kapasitesinden oluşan bir emek akışını sattığını ileri sürer. Bu akışı soyut emek olarak adlandırır ve onu doğal bir soyutlama, yani piyasada meta olarak satın alınabilen ve bir fabrikada üretken bir güç olarak kullanılabilen nesnel bir mal olarak görür. Sömürü, emek gücü akışının değeri, soyut emeğin değer yaratma kapasitesinden daha düşük olduğu için ortaya çıkar. Teori, çeşitli rahatsızlıklar yaratır. Örneğin: öncü bir değer teorisi; onu gelir dağılımındaki değişikliklere duyarsız kılan bir değer kavramı ve dönüşüm sorunudur (Corrigan & Leonard, 1978).

Marksist Yaklaşım yaygın düşüncenin aksine, sadece Ricardocu değildir. Saint-Simon'un emeği üretken bir güç olarak ele alma eğilimi, Marx'ın bir değer yaratan güç olarak soyut emek teorisi üzerinde bir miktar etkiye sahiptir. Hegel'in etkisi hala daha önemlidir. Gerçekte Marx, evrensel ve soyut bir kategorinin kendisini gösterdiği ampirik fenomeni etkili bir şekilde ürettiği (ortaya koyduğu) Hegel'in 'varsayımları doktrinine başvurarak emek soyutlamasının 'doğal' karakterini haklı çıkarmaya çalışır. Öte yandan, ücretli emeği bu şekilde ele almanın yolu, Hegel'in iş sözleşmesini hizmet sözleşmelerine indirgeme eğiliminden kaynaklanmaktadır (Gough, 2014; s. 198).

İkinci teoride, iş sözleşmesi bir meta değişiminden ibaret değildir. Daha ziyade, emeğin sermaye altında biçimsel olarak dahil edilmesi için koşulları şekillendiren bir kurum olarak görülüyor. Bu tür bir kapsama, üretim sürecinde işçinin kapitaliste gerçek tabi kılınması ilişkisini gerektirir. Şimdi ücretli emek, doğal anlamda değil, yalnızca tarihsel anlamda gerçek bir soyutlama olarak, yani kapitalist sosyal ilişkilerin tipik özelliği olan etkin bir kurum olarak ele alınır. Sömürü, kapitalistlerin üretim sürecinde emek faaliyetini kullandıkları güç ilişkisine dayanıyor olarak görülüyor. Teori, Marx tarafından tam olarak geliştirilmemiştir, ancak onu bir otorite ilişkisi üreten bir kurum olarak modern iş sözleşmesi teorisinin en erken öngörüsü haline getirecek kadar iyi geliştirilmiştir (Muntaner & diğ., 2015; s. 268).

1.3.3. Keynesyen Yaklaşımda Emek Piyasası

Keynes'in denge reel GSYH, istihdam ve fiyatların belirlenmesi teorisi, toplam gelir ve gider arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Keynes, ekonominin denge çıktı seviyesinin veya reel GSYH gerçek GSYH doğal seviyesine karşılık gelmeyebileceğini iddia etmek için Harcama-Gelir Yaklaşımını kullandı. Harcama-Gelir Yaklaşımı, reel GSYH'nin denge seviyesi, mevcut toplam harcama seviyesine eşit olan reel GSYH seviyesidir. Mevcut toplam harcama düzeyi, sağlanan reel GSYH'nın tamamını satın almak için yeterli değilse, çıktı, gerçek GSYH düzeyi toplam harcama düzeyine eşit olana kadar azaltacaktır. Bu nedenle, mevcut toplam harcama seviyesi doğal olanı satın almak için yeterli değilse reel GSYH seviyesi, o zaman gerçekleşen GSYH'nın denge seviyesi doğal seviyenin altında bir yerde olacaktır. Bu durumda, Klasik teorisyenler, fiyatların ve ücretlerin düşeceğine, üretici maliyetlerinin düşeceğine ve reel GSYH arzını yeniden reel GSYH'nın doğal seviyesine eşit olana kadar artıracığına inanırlar. Keynesyen teorinin grafiksel gösterimi. denge çıktısının ve fiyatların belirlenmesine ilişkin Keynesyen teori hem gelir-gider modelini hem de toplam talep-toplam arz modelini kullanmıştır.

Keynes'e göre istihdam hacmi milli gelir ve çıktı düzeyine bağlıdır. Milli gelirin artması istihdamın artması anlamına gelmektedir. Milli gelir ne kadar büyükse, istihdam seviyesi o kadar büyük olur ve bunun tersi de geçerlidir. Bu nedenle, Keynes teorisi 'istihdam teorisi' ve 'gelir teorisi' olarak bilinmektedir

Keynes'e göre, kısa vadede istihdam seviyesi, ülkedeki mallar için toplam efektif talebe bağlıdır. Toplam efektif talep ne kadar büyükse, istihdam hacmi o kadar büyük olur ve bunun tersi de geçerlidir. Keynes'e göre işsizlik, efektif talep eksikliğinin bir sonucudur. Etkin talep, tüketime ve yatırıma harcanan toplam parayı temsil etmektedir.

Efektif talebin eksikliği, gelir ve tüketim arasındaki uçurumdan kaynaklanmaktadır. İstihdamı yüksek bir seviyede tutmak için, yatırım ve dolayısıyla efektif talep artırılarak boşluk doldurulabilir. Keynes'in çöküş açıklamaları şuna benzer: Normal bir ekonomide yüksek bir istihdam seviyesi vardır ve herkes kazancını her zamanki gibi harcamaktadır. Bu, harcamaların kazancının bir parçası haline geldiği ve harcamalarınız da kazancımın bir parçası olduğu için ekonomide döngüsel bir para akışı olduğu anlamına gelmektedir (Palley, 2019).

Endişeli tüketiciler, paralarını biriktirerek yaklaşan ekonomik zorluğun üstesinden gelmeye çalışabilirler. Keynes, bunun çaresinin merkez bankasının para arzını genişletmesi

olduğunu söylemiştir. Durgunluklar için önerilen tanım ve tedavi buysa, o zaman depresyonlar ne olacak? Keynes, depresyonların "likidite tuzağına" düşen durgunluklar olduğuna inanıyordu. Bir likidite tuzağı, hükümetin para arzını ne kadar artırmaya çalışsa da, insanların para biriktirip harcamayı reddetmesidir. Bu zorlu koşullarda Keynes, hükümetin bireylerin harcamaya başlaması gerektiğine inanıyordu. Keynes, unutulmaz ifadesiyle bunu ekonominin, döngüsel para akışını yeniden tesis etmeye yönelik nihai bir hükümet çabası olarak adlandırmıştır (Baqae & Farhi, 2020).

İşsizlikle mücadele etmek için geleneksel olarak para arzını genişletiyor. Bu, ekonomide daha fazla harcamaya yaratır ve bu da daha fazla iş yaratır. Keynesçiliğe büyük bir saldırı, Rasyonel Beklentiler Teorisinin kurucusu olan Robert Lucas'tan gelmiştir.

Rasyonel beklentilerin iki ana bölümü vardır. Birincisi, Lucas resesyonların kendi kendini düzelttiğine inanıyordu. İnsanlar para biriktirmeye başladığında, herkesin bir durgunluğun olduğunu fark etmesi birkaç çeyrek sürebilir. Çünkü bireysel işadamları daha az para kazandıklarını biliyor olabilir, ancak aynı şeyin herkesin başına geldiğini fark etmek biraz zaman alabilir. Bununla birlikte, durgunluğu fark ettiklerinde, piyasa hızla iyileşmek için adımlar atıyor. Üreticiler fiyatları işçiler ücret taleplerini düşürecekler. Fiyatlar düştükçe ulusal paranın satın alma gücü güçlenir ve bu da para arzını artırmakla aynı etkiye sahiptir. Bu nedenle, hükümet bu düzeltmeyi beklemekten başka bir şey yapmamalıdır (Palley, 2018, s. 475).

İkincisi, hükümet müdahalesi etkisizlikten zarar vermeye kadar uzanır. Örneğin bir durgunluk döneminde para otoritesinin bunu önlemeye çalıştığını düşünelim. Para politikası araçlarını uygulamadan gecikme yaşar. Bir durgunluk döneminde, durgunluğun tanınması ile fiyatları ciddi şekilde düşürme kararı arasında uzun bir gecikme yaşanabilir. Gecikme uzun olduğunda azaltmak için, ihtiyari para politikasında uygulanabilir (Palley, 2018, s. 8).

Keynes, tasarruf, tüketim, yatırım ve üretimin belirleyicilerini açıklayacak bir teori geliştirmeye çalıştı. Bu teoride, toplam talep ile toplam arzın etkileşimi, ekonomideki çıktı ve istihdam seviyesini belirler. 1930'larda "Klasik Teori" nin başarısızlığını düşündüğü şeyden dolayı, Keynes, fiyatlardaki ana teori ayarlamalarının, talebi otomatik olarak tam istihdam seviyesine yöneltir. Neo-klasik teori, talebi ve arzı değiştiren iki ana maliyetin emek ve para olduğunu desteklemektedir. Para politikasının dağıtılması yoluyla talep ve arz ayarlanabilir. Talepten daha fazla emek olsaydı, işe alma yeniden başlayana kadar ücretler düşerdi. Çok

fazla tasarruf varsa ve yeterli tüketim yoksa, insanlar tasarruf oranlarını düşürene veya borçlanmaya başlayana kadar faiz oranları düşer.

Büyük buhran sırasında, klasik teori, ekonomik çöküşü basitçe üretmeye yönelik kaybedilmiş bir teşvik ve kitlesel işsizliği yüksek ve katı reel ücretlerin bir sonucu olarak tanımlamıştır. Keynes'e göre aşırı tasarruf, yani planlanan yatırımın ötesinde tasarruf ciddi bir sorundu, durgunluğu ve hatta depresyonu teşvik ediyordu. (Palley, 2019).

Likidite tuzağı olmasa bile, Keynes'in eleştirisinde dördüncü belki de en önemli unsur tasarruftur. Tasarruf, kişinin tüm gelirini harcamamayı içermektedir. Bu nedenle, sabit yatırım gibi diğer talep kaynakları ile dengelenmediği sürece, iş çıktısı için yetersiz talep anlamına gelir. Bu nedenle, aşırı tasarruf, istenmeyen stok birikimine veya Klasik iktisatçıların genel bir bolluk dediği şeye karşılık gelir. Bu satılmayan mal ve malzeme yığını, işletmeleri hem üretimi hem de istihdamı azaltmaya teşvik etmektedir. Bu da insanların gelirlerini ve tasarruflarını düşürür. Keynes'e göre, gelirdeki düşüş, işin çoğunu, aşırı tasarrufu sona erdirerek ve fonlar piyasasının dengeye ulaşmasına izin vererek olmaktadır. Sorunu çözmek için faiz ayarlaması yapmak yerine, durgunluk meydana gelmektedir. Dolayısıyla, faiz oranı değişimi küçüktür. Ancak, Irving Fisher'ın mübadele denklemi nedeniyle, enflasyonu toplam talebin bir sonucu olarak değil, yalnızca para arzındaki değişimlerden kaynaklandığını düşünmekteydiler. Keynesyen Yaklaşımına göre yukarıda tartışılan "dışlama" etkilerinin maliye politikasını olumlu etkisinden alıkoyacağını veya mahrum bırakacağını savundular. Keynesyen yaklaşım maliye politikasının etkisiz olacağını bunun yerine para politikasına odaklanılması gerektiğini savunmuşlardır..

1.3.4. Parasalcı (Monetarizm) İstihdam Teorisi

Parasalcı yada Monetarist görüşe göre para arzı ekonomik büyümenin itici gücüdür. Para arzı arttıkça insanlar daha fazla talep eder, işletmeler daha fazla üretir, daha fazla yatırım gerçekleşir. Bununla birlikte bu Parasalcı teoride para arzını artırmanın ekonomik büyüme ve istihdam yaratma etkisi geçici ve kısa vadelidir. Uzun vadede, para arzını artırmak enflasyonu artırır. Tam istihdam düzeyinde talep arzı geride bıraktıkça, sadece fiyatlar yükselecektir (De Long, 2000, ss. 85-87).

Öte yandan Parasalcılar para politikasının maliye politikasından (hükümet harcamaları ve vergi politikası) daha etkili olduğuna inanmışlardır. Teşvik harcaması para arzına katkıda bulunur, ancak bir ülkenin devlet borcuna eklenerek bir açık yaratır. Bu faiz oranlarını

artırabilir. Parasalcılar, merkez bankalarının hükümetten daha güçlü olduğunu çünkü para arzını kontrol ettiklerini savunmaktadır. Ayrıca nominal oranlardan ziyade reel faiz oranlarını izleme eğilimindedirler. Yayınlanan oranların çoğu nominal oranlardır, gerçek oranlar ise enflasyonun etkilerini ortadan kaldırır. Gerçek oranlar, para maliyetinin daha gerçekçi bir resmini vermektedir (Stockhammer, 2008, ss. 480-485).

Parasalcılık son zamanlarda teorilerini içe dönük şekilde geliştirmiştir. Para arzı, geçmişte olduğundan daha az yararlı bir likidite ölçüsü haline gelmiştir. Bununla birlikte, para arzı, hisse senetleri, emtialar ve konut sermayesi gibi diğer varlıkları ölçmez. İnsanların borsaya yatırım yaparak tasarruf etme olasılığı daha yüksektir çünkü daha iyi getiri elde etmektedirler (Desai, 2013).

Bu, para arzının bu varlıkları ölçmediği anlamına gelmektedir. Borsa yükselirse, insanlar kendilerini zengin hisseder ve daha fazla harcama eğilimine giderler. Harcamalardaki artış talepleri artırır, bu da ekonomiyi canlandırır. Hisse senetleri, emtialar ve konut sermayesi, merkez bankalarının görmezden geldiği ekonomik patlamalar yarattı. Büyük Buhran kısmen bir konut piyasası balonunun yaratılmasıyla (yükselen konut değerleri, bunları karşılayamayanlar için onaylanan krediler ve yatırımcılar tarafından krediler için yapılan para) patlama yaşanmış ve çoğunu almıştır.

Para arzı genişlediğinde faiz oranları geriler. Bunun nedeni, bankaların daha fazla borç vermesi, dolayısıyla daha düşük oranlar talep etmeye istekli olmalarıdır. Bu, tüketicilerin ev, otomobil ve mobilya gibi eşyaları satın almak için daha fazla borç aldığı anlamına gelmektedir. Para arzını azaltmak faiz oranlarını yükseltir ve kredileri daha pahalı hale gelmektedir. Bu da ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Merkez bankası fon oranını yükselterek veya para arzını azaltarak enflasyonu düşürür. Bu, daraltıcı para politikası olarak bilinir. Milton Friedman, 1967'de American Economic Association'a yaptığı konuşmada parasalcılık teorisini popüler hale getirmektedir. Enflasyonun panzehirinin daha yüksek faiz oranları olduğunu ve bunun karşılığında para arzını azalttığını söylemiştir. Daha sonra, insanların harcayacak daha az parası olacağından fiyatlar düşer. Milton ayrıca para arzını çok hızlı artırmaya karşı uyarılmış, bu da enflasyon yaratarak ters etki yaratabilir. Ancak daha yüksek işsizlik oranlarını önlemek için kademeli bir artış gerektirmektedir (Brunner, 1970, ss. 1-5).

1.3.5. Arz Yönlü İstihdam Teorisi

Arz yönlü teoride mal arzının artmasının ekonomik büyümeyi artıracağı ileri sürülür. Bu teori, bir ekonominin daha fazla mal ve hizmet tedarik etme kabiliyetini destekleyen değişkenleri hedeflemektedir. Arz yönlü teori mal arzını artırmanın bir ülke için ekonomik büyüme anlamına geldiğini savunmaktadır (Çetin, 2019, ss. 80-85). Arz yönlü maliye politikasında, uygulayıcılar genellikle artan üretimi desteklemek için vergileri düşürmeye, borçlanma oranlarını düşürmeye odaklanırlar. Bu yaklaşım 1970'lerde Keynesyen, talep yönlü politikasına alternatif olarak formüle edilmiştir.

Arz yönlü teori, hükümetler tarafından, bir ekonominin daha fazla mal tedarik etme kabiliyetini destekleyen değişkenleri hedeflemek için yaygın olarak kullanılır. Genel olarak, arz yönlü maliye politikası herhangi bir sayıda değişkene dayalı olabilir. Kapsam olarak ise sınırlı değildir, ancak arzın artmasına ve ardından ekonomik büyümeye yol açacak değişkenleri belirlemeye çalışmaktadır (Sırım, 2018, s. 112).

Tarihsel olarak arz yönlü iktisat teorisyenleri, kurumlar vergisi indirimleri, sermaye borçlanma oranları ve daha gevşek iş düzenlemelerine odaklanmışlardır. Düşük gelir vergisi oranları ve daha düşük sermaye borçlanma oranları, şirketlere yeniden yatırım için daha fazla nakit sağlar. Dahası, daha gevşek iş düzenlemeleri, uzun işleme sürelerini ve üretimi engelleyebilecek gereksiz raporlama gereksinimlerini ortadan kaldırabilir. Kapsamlı bir şekilde, üç değişkenin de genişleme, daha yüksek üretim seviyeleri ve artan üretim kapasitesi için daha fazla teşvik sağladığı bulunmuştur.

Genel olarak, bir hükümetin yapabileceği herhangi bir sayıda arz yönlü mali eylem olabilir. Çoğu zaman, arz yönlü maliye politikası mevcut kültürden büyük ölçüde etkilenecektir. Bazı durumlarda, arz tarafı ekonomisi, yerel arzı artırmaya ve yerli ürünleri yabancı ürünlere göre daha uygun hale getirmeye yönelik küresel bir planın parçası olabilir (Mitchell, 2011, ss. 328-330).

Arz yönlü politikalarının savunucuları, bunların sipile etkisi olduğuna inanmaktadır. Teori, üretimi artırmada etkili olabilecek ekonomik değişkenleri hedefleyerek, şirketlerin daha fazla üretilip genişleyeceğidir. Bunu yaptıkça, daha fazla işçi çalıştırıyorlar ve ücretleri artırıyorlar, tüketicilerin cebine daha fazla para koyuyorlar. Bununla birlikte, tarih bunu pratikte çalışmak için doğrulamamış, şeklinde açıklamalar mevcuttur (Mitchell, 2011, ss. 328-330). Laffer Eğrisi analizi de arz yönlü bir teoridir. 1970'lerde ekonomist Arthur Laffer

tarafından tasarlanan eğri, vergi gelirleri ile kamu harcamaları arasında doğrudan bir ilişki olduğunu savunmaktadır (Bilgin, 2018, ss. 85-88).

Sonuç olarak bu yaklaşıma göre ekonominin arz yönlü desteklenmesi istihdamı artırıcı etkide bulunarak, işsizliğin önüne geçebileceği görüşü desteklenmektedir.

1.3.6. Yeni Klasik Teoride İstihdam

1970'lerde politika yapıcılarının karşılaştığı zorlukların çoğu, toplam arzdaki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Keynesyen ekonomi ve bir dereceye kadar Parasalcılar toplam talebe odaklanmıştı. Arz tarafını içeren bir analizin makroekonomik bulmacanın önemli bir parçası olduğu netleştikçe, bazı iktisatçılar makroekonomik meselelere tamamen yeni bir bakış açısına dönmüşlerdir (Akgül, 2011, ss. 45-46).

Bu ekonomistler, bireylere ve onların kararlarına odaklanmışlardı. Keynesyen ekonomi, toplu analiz kullandı ve bireysel seçimlere çok az ilgi gösterdi. Parasalcı doktrin, bireylerin para talebine göre maksimize etme davranışlarının analizine dayanıyordu, ancak bu analizi toplam arzı etkileyen kararlara genişletmemiştir. Yeni yaklaşım, bireysel seçimlerin tüm ekonomik faaliyet yelpazesini nasıl etkileyeceğinin bir analizini amaçlamıştır (Taban, 2002).

Bu ekonomistler, geleneksel makroekonomik analizin tüm çerçevesini reddettiler. Onlara göre makroekonomi, mikroekonomi yalnızca bireysel maksimizasyona dayalı davranış analizi olarak gördüler. Fiyat seviyesinin ve reel GSYH'nin belirlenmesinin analizi, ayrı bir düşünce yapısı değil, temel iktisat teorisinin bir uygulaması haline gelir. Bireysel maksimize edici seçeneklerin analizinden oluşturulan makroekonomik analiz yaklaşımına yeni klasik ekonomi denir.

Klasik ekonomik düşünce gibi, Yeni Klasik Yaklaşım uzun vadeli toplam arzın belirlenmesine ve ekonominin bu çıktı düzeyine hızlı bir şekilde ulaşma yeteneğine odaklanmaktadır. Klasik iktisat, iktisatçılar davranışı maksimize etmek için soyut ve matematiksel modeller geliştirmiştir. Yeni Klasik ekonomi, matematiği bireysel davranıştan toplu sonuçlara genellemek için son derece karmaşık bir şekilde çalıştırmaktadır (Çağlar, 2012, ss. 40-42).

Yeni Klasik Yaklaşım, ekonominin potansiyel çıktıda veya yakınında kalacağını öne sürdüğü için, ekonomik faaliyette gözlemlediğimiz değişikliklerin toplam talepteki değişikliklerden değil, uzun vadeli toplam arzdaki değişikliklerden kaynaklandığını

izlemektedir. Yeni Klasik Ekonomi, ekonomik değişikliklerin ille de ekonomik problemler anlamına gelmediğini öne sürmektedir (Ercan & Özar, 2000, ss. 25-26).

Bu yaklaşımda iktisatçılar, hem petrol fiyatlarındaki değişikliklerden hem de beklentilerdeki değişikliklerden kaynaklanan 1970'lerin arz yönlü şoklarına, toplam arz üzerindeki vurgularının kanıtı olarak işaret etmektedirler. Reel GSYH'de gözlemlenen büyük dalgalanmaların ekonominin potansiyel üretimindeki temel değişiklikleri yansıttığını iddia ettiler. Yeni Klasik iktisatçılar, 1970'lerde politika yapıcılarını bu kadar şaşkına çeviren durgunluk ve enflasyonist uçurumların boşluk meydana getirmediğine ısrar ediyorlardı. Bunun yerine, ekonominin kendi potansiyel çıktısındaki değişiklikleri yansıtmışlardır.

Yeni Klasik teorinin özellikle tartışmalı iki önermesi, para ve maliye politikasının etkileriyle ilgilidir. Her ikisi de, bireylerin kendilerine sunulan bilgilere dayanarak gelecekle ilgili beklentiler oluşturduğunu ve bu beklentilere göre hareket ettiklerini varsayan rasyonel beklentiler hipotezinin sonuçlarıdır.

Rasyonel beklentiler hipotezi, para politikasının, toplam talep eğrisini etkileyecek olsa bile, reel GSYH üzerinde hiçbir etkisinin olmayabileceğini göstermektedir. Bu yeni klasik dünyada, para arzındaki bir değişikliğin çıktıyı etkilemesinin tek bir yolu vardır ve bu da değişimin insanları şaşırtmasıdır. Beklenmedik bir değişiklik beklentileri etkileyemez, bu nedenle kısa vadeli toplam arz eğrisi kısa vadede değişmez ve olaylar olduğu gibi başlar. Para politikası çıktıyı etkileyebilir. Örneğin, genişletici bir mali politika düşünülecek olursa, böyle bir politika, devlet alımlarında veya transfer ödemelerinde bir artış veya vergilerde bir kesinti içerir. Bu politikalarından herhangi biri açığı artıracak veya fazlayı azaltacaktır.

1.3.7. Yapısalcı Yaklaşımda İstihdam

Yapısalcı yaklaşım, insanların sosyal gerçekliği inşa ettiklerini ileri sürmektedir. Çalışanların işe alımı ve seçimi sırasında bunun anlamı, görüşmenin amacının bir kısmının şirkette inşa edilen kültürü aktarmak olmasıdır. Çalışan, görüşmeciyi bu kültüre uyduğuna ikna etmelidir. Yapısalcılara göre, görüşmeci ve çalışan, şirkette çalışmak için gerekli değerler üzerinde anlaştıkları bir sosyal sözleşmeye girmektedirler (Çatalbaş, 2007, ss. 198-200).

Yapısalcı yaklaşım, beceri setleri açısından birçok nitelikli adayın olabileceğini varsaymaktadır. Görüşmecinin işi, görüşülen kişinin şirketin çabukluk, çalışkanlık, otoriteye

saygı, dürüstlük ve diğer pek çok değere yönelik tutumunu paylaşıp paylaşmadığını belirlemektir. İş etiği, belirli becerilerden daha büyük bir rol oynayabilmektedir.

Yapısalcılar, işveren ve çalışanın sosyal bir sözleşmeye girdiği kavramını onaylar. Bir şirkette birçok işin net tanımı yoktur. Yapısalcılar, şirkete uyan bir çalışanın organizasyon içindeki işlerini değiştirebileceği varsayımıyla görüşme sürecine yaklaşırlar. Yapısalcı bir seçim süreci, potansiyel çalışanın etnik çeşitlilik açısından çeşitliliği onaylamasını ve işyerinde kadınlar için eşitliğin tanınmasını test edebilir. Aynı şekilde, potansiyel çalışan şirketin etnik ve cinsiyet farklılıklarına toleransını da değerlendirebilir. Bunların bir kısmı söylenmeden geçebilir - örneğin, görüşülen kişi kaç kadının üst düzey pozisyona sahip olduğunu not edebilir. Görüşmeyi yapan kişi, her türden insanla anlaşabilecek bir "takım oyuncusu" istediğini önerebilir (Önder, 2015, ss. 65-67).

1.3.8. Post Keynesyen Teoride İstihdam

Post-Keynesyen Teori, John Maynard Keynes'in ve Michal Kalecki'nin etkin talebin ekonomik performansın temel belirleyicisi olduğu argümanına dayanan bir ekonomik düşüncedir. Post Keynesyen Teori, ana akım ekonominin çoğunun altında yatan metodolojik bireyciliği reddetmektedir. Bunun yerine, Post Keynesyen Teori, temel belirsizlik ve sosyal çatışmanın, belirli kurumsal bağlamlara gömülü sosyal sözleşmelere ve buluşsal yöntemlere dayalı bir insan davranışının analizini gerektirdiğini savunmaktadır. Sosyal etkileşimler, makroekonomik düzeyde farklı sistemik özelliklere yol açmaktadır. Örneğin, eğer tüm bireyler aynı anda tasarruflarını artırmaya çalışırsa, toplam düzeyde toplam tasarruf artmayabilir çünkü toplam talep ve çıktı azalacaktır bunada tasarraf paradoksu denilmektedir (Kutlu & Horváth, 2017, ss. 95-98).

Etkin talep ilkesi, ekonomik faaliyetin esas olarak harcama kararları tarafından yönlendirildiğini varsaymaktadır. Özellikle yatırım, talep, çıktı ve istihdamın kilit bir belirleyicisi olarak görülmektedir. Neoklasik (ana akım) yaklaşımın aksine, yatırım, tasarrufun mevcudiyeti ile sınırlandırılmaz, ancak kredinin mevcudiyeti ile sınırlandırılabilir. Yatırım kararlarının en azından kısmen "hayvansal içgüdüler" tarafından yönlendirildiği kabul edilir. Bu nedenle, ekonomik faaliyet bazı optimize edici davranışların sonucuna indirgenemez, bunun yerine beklentilere ve duyarlılığa, gelir dağılımına ve finansal koşullara bağlıdır. Gelir dağılımı Post Keynesyen Teori'de önemli bir rol oynar çünkü harcama eğilimleri birey grupları ve firmalar arasında farklılık gösterir. Tüketim eğilimleri gelir düzeyine veya gelir sınıflarına göre değişirken, yatırım eğilimleri firma büyüklüğünden ve

gücünden etkilenir. Gelir ve servet dağılımındaki değişiklikler bu nedenle toplam talebi etkilemektedir (Cömert, 2019, ss. 35-38).

Post Keynesyen Teori'nin para teorisine de kendine özgü bir yaklaşımı vardır. Bu, belirsizliğe karşı koruma olarak para tutmaya (likidite tercihi), sözleşmelerin paydası olarak paraya ve bir ödeme aracı olarak paranın kullanımına odaklanmaktadır. Modern bir ekonomide para, çoğunlukla ticari bankaların kredi verme kararlarının bir yan etkisi olarak yarattıkları banka mevduatlarından oluşur. Bu nedenle para arzı, merkez bankalarının veya hükümetlerin doğrudan kontrolü altında değildir. Parasal ve finansal sistemin esnekliği kapitalist ekonomilerin dinamizmine izin verir - çünkü kredi yatırımı finanse etmek için kullanılabilir - ancak aynı zamanda finansal istikrarsızlığa ve kredi kaynaklı balonlara da yol açabilir. Belirsizlik dönemlerinde likiditeye hızlı bir hareket, yüksek faiz oranlarına ve düşen varlık fiyatlarına ve dolayısıyla finansal istikrarsızlığa neden olabilmektedir (Cin, 2007).

Neoklasik ekonomiden farklı olarak Post Keynesyen Teori, ücret esnekliğini ve işgücü piyasası yapısal reformlarını tam istihdama giden bir yol olarak görmez, bunun yerine istihdamı mal piyasasındaki talep koşullarının bir yansıması olarak görür. Bu nedenle, kapitalist ekonomilerin tam istihdama yönelik otomatik mekanizmaları yoktur. Post Keynesyen Teori, ücret kesintilerinin işsizliği azaltmanın bir yolu olarak kullanılabileceği görüşünü reddetmektedir. Bunun nedeni bu tür kesintiler tüketim harcamalarını azaltır ve dolayısıyla toplam talebi artıracaktır. Post Keynesyen Teori, durumun sadece kısa vadede değil, aynı zamanda sosyal ücret normları ve talebe dayalı verimlilik artışı gibi mekanizmaları nedeniyle daha uzun dönemlerde de geçerli olduğunu savunmaktadır.

Post Keynesyen Teori, JM Keynes'in yanı sıra Michal Kalecki, Joan Robinson ve Nicholas Kaldor gibi diğer önemli figürlerin çalışmalarına dayanmaktadır. Post Keynesyen Teori, ana akım ekonominin daralmasının Post Keynesyen akademik dergilerinin ve konferanslarının oluşumuna yol açtığı 1970'lerden itibaren kullanılmaya başlandı. Kısa vadeli analizde Yeni Keynesyen Ekonomi olarak anılan ekonomi ile benzerlikler olsa da, temel farklılıklar da vardır: Post Keynesyen Teori, mikro temelleri optimize etme ihtiyacını ve uzun vadeli arz tarafı denge kavramını reddeder; finansal istikrarsızlık olasılığını vurgular; ve istemsiz işsizliği piyasa ekonomilerinin açıklanması gereken normal bir özelliği olarak görmektedir (Özdemir, 2019, ss. 128-130).

Yeni Keynesyen Ekonomistler, nominal fiyat ve ücret yapışkanlığı, eksik bilgi ve piyasa başarısızlığı alanlarında araştırmalar yaparak Keynesyen makroekonominin mikroekonomik

temellerini oluşturmuşlardır. Bu şekilde, toplam talepteki değişikliklerin, özel sektör temsilcilerinin rasyonel beklentileri olsa ve para arzındaki değişiklikleri bekleyebilse bile reel ekonomik faaliyeti etkileyebileceğini göstermişlerdir. Keynesyen ekonominin Yeni Keynesçilerin bu katkılarıyla yeniden canlandığı açıktır. Ancak, bu değişimle birlikte Keynesyen ekonomi, Keynes'in ekonomisinden uzaklaştı ve daha çok Neo-klasik paradigmaya yaklaştı. Bu nedenle, Yeni Keynesyen ekonomi, Yeni Neo-klasik bir sentez olarak etiketlenebilir (Büyükkakın, 2007, s. 25).

2. BÖLÜM:

TÜRKİYE'DE İSTİHDAM POLİTİKALARI VE İSTİHDAM GÖSTERGELERİ

İkinci bölümde Türkiye’de istihdam politikaları, istihdam ve sektörel hasıla göstergeleri incelenmiştir. Bölümün ilk başlığında Türkiye’de 2002-2019 döneminde uygulanan istihdam politikalarının temel özellikleri anlatılmış, daha sonra Türkiye’de istihdam, sektörel hasıla, kayıtdışı istihdamda meydana gelen gelişmeler değerlendirilmiştir. Bölümün son kısmında istihdam ile sektörel hasıla arasındaki ilişkiler tablo ve grafikler hazırlanarak incelenmiştir. İkinci bölüm literatür taraması ile tamamlanmıştır.

2.1. Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları

İstihdam politikası, bir ülkedeki istihdam oranını artırmayı, istihdamın korunması ve gelişmesini amaçlamaktadır. Ülkelerin politika yaklaşımları istihdam politikalarında da farklılık göstermekte ve her ülke kendi istihdam politikasını izlemektedir. Devletin ekonomiye müdahale etmemesini savunan liberal yaklaşım işsizlik sorununun da piyasaya bırakılmasını savunmuştur. Devletin ekonomiye müdahale etmesini destekleyen görüş ise işsizlik sorunun giderilmesinde devlet müdahalesinin gerekliliğini savunmuştur. Ekonomiye müdahale ölçüsü ne olursa olsun müdahaleyi gerektirmektedir (Burhan Göcen, 2020, ss. 3-6).

İşsizlik sorununa çözüm bulmak ve istihdamda artış sağlamak için birçok politika birlikte uygulanmaktadır. Gelir desteği, işsizlik sigortası ile erken emeklilik gibi işsizlik sorununun çözülmesini amaçlayan politikalar pasif politikalar olarak adlandırılırken, işsizlerin beceri ve kabiliyetini artırmayı amaçlayan politikalar aktif politikalar olarak adlandırılmaktadır (Ay, 2012, ss. 321-341).

Türkiye’de işsizlik ve istihdam konusu diğer ülkelerde de olduğu gibi oldukça önem arz etmektedir. Bilindiği gibi tüm dünyada ve Türkiye’de de farklı dönemlerde çeşitli istihdam politikalarına ihtiyaç vardır. Aşağıda Türkiye’de 2002 yılından itibaren uygulanan istihdam politikaları açıklanmıştır.

2.1.1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Sekizinci beş yıllık kalkınma planı, 2001-2005 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan kapsamında üretken yatırımların artırılması ve istikrarlı büyümenin gerçekleştirilmesi için

istihdam artışının sağlanması amaçlanmaktadır. Beyin göçünü önlemek maksadıyla nitelikli insan gücünün yurtiçinde istihdamını sağlayacak tedbirler alınmıştır. Uluslararası rekabet gücünü artırmak için insan gücünün niteliğinin korunması amaçlanmıştır. Çalışan nüfusun eğitim gücünün artırılması planlanmıştır. Mesleki ve teknik örgün eğitimlerin arasındaki uyumun geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İşgücü piyasasında esneklik artırılarak yeni çalışma şartları düzenlenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

Sanayi sektörünün gelişmesi için girdi sağlayan KOBİ'lerin istihdam oluşturma potansiyelinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda KOBİ'lere eğitim, proje, finansman, pazarlama gibi alanlarda destek verilmiştir. Tarım sektöründe ücretsiz aile işçilerine ve kentlerde ev kadınlarına katma değer oluşturacak projeler geliştirilmiştir. Tarım iş kanunu çıkarılmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

2.1.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı

Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı 2007-2013 dönemini kapsamaktadır. Dokuzuncu plan döneminde istihdam odaklı sürdürülebilir büyümenin sağlanması, iş ortamının iyileştirilmesi, beceri düzeyinin artırılması planlanmıştır. Eğitim seviyesinin yükseltilmesi, aktif işgücü politikalarıyla istihdam edilebilirliğin artırılması, işgücü piyasasına girişin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Planları, 2021).

İstihdam odaklı sürdürülebilir bir büyüme çerçevesinde, rekabetçi bir ekonomi ve bilgi toplumunun gerektirdiği doğrultuda nitelikli insan kaynaklarının yetiştirilmesi, istihdam imkanlarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması ve işgücü piyasasının etkinleştirilmesi sağlanmıştır. Tarım sektöründeki çözülme ile bu sektörden gelen işgücünün tarım dışı sektörlere kazandırılmasına ağırlık verilecektir. İstihdamın üzerindeki yükler, yeni istihdam fırsatlarının geliştirilmesi ile hafifletilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Planları, 2021).

Dokuzuncu plan çerçevesinde aktif işgücü programları uygulanarak geliştirilecek ve bu programlara ayrılan kaynaklar artırılmıştır. İş bulma hizmetleri artırılarak daha fazla kişiye sunulması sağlanmıştır. Bu sayede hizmetlerin kalitesi artırılmıştır. Aktif işgücü piyasası ihtiyaç analizleri doğrultusunda düzenlenmiştir. İstihdamı artırmayı düşünen mikro ölçekli işletmelere mali destek verilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Planları, 2021).

2.1.3. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı

Onuncu beş yıllık kalkınma planı 2014-2018 dönemini kapsamaktadır. Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu, işgücünün niteliğinin artırılıp etkin kullanıldığı iş gücü piyasası hedeflenmiştir. Bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak tüm kesimler için nitelikli istihdam ortamının sağlanması amaçlanmıştır. İşgücü ve istihdama katılımın artırılması amacıyla istihdam teşviklerinin verilmesi hedeflenmiştir. Aktif işgücü politikalarının yaygınlaştırılması amaçlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

AB normları kapsamında işçi hakları dikkate alınacak şekilde gözden geçirilmiştir. Çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği kültürü geliştirilerek, denetim ve teşvik uygulamaları ile iş sağlığı ve güvenliği standartlarına uyum artırılarak aynı zamanda bu alanda kalifiye personel yetiştirilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

2.1.4. Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Onbirinci kalkınma planı 2019-2023 dönemini kapsamaktadır. Bu plan kapsamında imalat sanayiinde çalışacak işgücünün dijital becerileri geliştirilmiştir. Dijital becerilerin öncelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu seviyeye yükseltilmesi için aktif işgücü programları düzenlenmiştir. Mesleki eğitim, işgücünün niteliğini artırmaya yönelik olmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü profili belirlenecek ve bu ihtiyaca yönelik meslek kursları ve teknik eğitim ortaöğretim, fen liseleri ve yükseköğretim kurumlarının öğretim programları güncellenmiştir. Öncelikli imalat sanayii sektörlerine insan kaynağı yetiştiren mesleki ve teknik liselerin eğitim ortamlarının iyileştirilmesi, öğretim programlarının geliştirilmesine yönelik sanayi-eğitim iş birliği sağlanmıştır. Organize sanayi bölgelerindeki mesleki ve teknik liselerin sayısı ve çeşitliliği artırılacak ve teknolojik donanımı güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).

2.2. Türkiye’de İstihdam: 2002-2019 Dönemine Bakış

Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de istihdam konusu oldukça önemli bir konu olmuştur. Artan nüfusla birlikte işgücüne katılım artmakta ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ülke ekonomisinin temelini oluşturan yapılardan birini işgücü piyasası oluşturmaktadır. İşgücü piyasası başka bir isimle emek piyasası, emeğin arz ve talebini bir

araya getiren piyasayı ifade etmektedir (Gündoğan & Biçerli, 2003). Emek piyasasının yapısı istihdam oranları, işgücüne katılım oranları gibi oranlarla analiz edilmektedir. Türkiye’de Türkiye İstatistik Kurumu’nun açıkladığı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2002 yılında Türkiye nüfusu 65 milyon 022 bin 300 kişiyken, 2019 yılında Türkiye nüfusu 83 milyon 154 bin 997 seviyesine ulaşmıştır. Aşağıda Tablo 1’de Türkiye’de 2002-2019 dönemi emek piyasası göstergeleri sunulmuştur.

Tablo 1. 2002-2019 Dönemi Emek Piyasası Göstergeleri

Yıllar	İşgücü (Bin Kişi)	İstihdam (Bin Kişi)	İşgücüne Katılım Oranı
2002	23.818	21.354	49,6
2003	23.640	21.147	48,3
2004	22.016	19.632	46,3
2005	22.455	20.067	46,4
2006	22.751	20.423	46,3
2007	23.114	20.738	46,2
2008	23.805	21.194	46,9
2009	24.748	21.277	47,9
2010	25.641	22.594	48,8
2011	26.725	24.110	49,9
2012	27.339	24.821	50,0
2013	28.271	25.524	50,8
2014	28.786	25.933	50,5
2015	29.678	26.621	51,3
2016	30.535	27.205	52,0
2017	31.643	28.189	52,8
2018	32.274	28.738	53,2
2019	32.549	28.080	53

Kaynak: TÜİK, 2019 (www.tuik.gov.tr)

Tablo 1’de Türkiye’de işgücünün 2002-2019 döneminde artış gösterdiği görülmektedir. 2002 yılında 23 milyon 818 bin olan işgücü sayısı 2004 yılında 22 milyon 455 bin kişiye gerilerken, 2019 yılında 32 milyon 549 bin kişiye ulaşmıştır. İstihdam edilen kişi sayısı 2002 yılında 21 milyon 354 bin iken, 2004 yılında 19 milyon 632 bin kişiye gerilemiştir. 2005 yılında istihdam edilen kişi sayısı 20 milyon 067 bin kişi olmuş ve sürekli olarak artış göstermiştir. 2019 yılında istihdam edilen kişi sayısı 28 milyon 080 bin olmuştur. İşgücü istihdam arasındaki fark 2002 yılında 2 milyon 464 bin iken, 2019 yılında 4 milyon 469 bine ulaşmıştır. İşgücüne katılım oranı ise 2002 yılında %49,6’dır. 2003 yılında işgücüne

katılım oranında azalış meydana gelmiş ve %48,3 oranına düşmüştür. 2004-2008 döneminde işgüne katılım oranı ortalama %46,5 oranında seyretmiştir. 2009-2018 yılları arasında sürekli olarak artış gösteren iş gücüne katılım oranı 2019 yılında %53 olmuştur. Türkiye’de cinsiyete göre istihdam oranı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. 2002-2019 Dönemi Cinsiyete Göre İstihdam Oranları

Yıllar	İstihdam Oranı	Kadın İstihdam Oranı	Erkek İstihdam Oranı
2002	44,4	25,3	63,9
2003	43,2	20,9	62,9
2004	41,3	20,8	62,7
2005	41,5	20,7	63,2
2006	41,5	21	62,9
2007	41,7	21	62,7
2008	41,7	21,6	62,6
2009	41,2	22,3	60,7
2010	43	24	62,7
2011	45	25,6	65,1
2012	45,4	26,3	65
2013	45,9	27,1	65,2
2014	45,5	26,7	64,8
2015	46	27,5	65
2016	46,3	28	65,1
2017	47,1	28,9	65,6
2018	47,4	29,4	65,7
2019	45,7	28,7	63,1

Kaynak: TÜİK, 2019 (www.tuik.gov.tr)

Tablo 2’ye göre istihdam oranı 2002 yılında %44,4 iken 2003 yılında %43,2 oranına yükselmiştir. 2004-2009 döneminde istihdam oranı ortalama %41,5 aralığında seyretmiştir. 2010 yılıyla birlikte istihdam oranı yükselmiş ve 2011-2014 döneminde ortalama %45,5 aralığında seyretmiştir. 2015 yılında yeniden yükselişe geçen istihdam oranı 2018 yılında %47,4 oranına yükselmiştir. 2019 yılında istihdam oranı düşüşe geçmiş %45,7 olmuştur. Türkiye’de 2002-2019 döneminde kadın istihdam oranı incelendiğinde 2002 yılında kadın istihdam oranı %25,3’tür. 2003-2005 döneminde bu oran ortalama %20,8 aralığında seyretmiştir. 2006-2007 döneminde %21 oranında sabit kalmış, 2009 yılında kadın istihdam oranı artarak %22,3 seviyesine yükselmiştir. 2010-2014 döneminde sürekli artış eğiliminde

olan kadın istihdam oranı 2014 yılında %26,7 oranına gerilemiştir. 2015-2018 döneminde kadın istihdam oranında yeniden artış gözlemlenmiş ve 2019 yılında gerileyerek %28,7 olmuştur. Öte yandan erkek istihdam oranı 2002 yılında %63,9 olduğu görülmektedir. 2003 yılında erkek istihdam oranında azalış yaşanmış ve %62,9 seviyesine gerilemiştir. 2004-2010 yılları arasında istihdam oranı ortalama %62,7 seyrinde olmuştur. 2011 yılında erkek istihdam oranı %65,1 seviyesine çıkmıştır. 2012-2018 döneminde erkek istihdam oranında artış ve azalış dalgalanmaları devam ederken 2019 yılında erkek istihdam oranı %63,1 olmuştur. Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’de erkek istihdam oranının kadın istihdam oranından daha fazla olduğu görülmektedir. 2002-2019 dönemi kadın istihdam oranı % 25-30 oranında iken, 2002-2019 dönemi erkek istihdam oranı %60-70 arasında dalgalandığı görülmektedir. Kadın istihdamının erkek istihdamından daha düşük olmasının nedenleri arasında cinsiyet eşitsizliği, eğitim seviyesinin düşük olması, aile ve toplumsal yapı yer aldığı ileri sürülmektedir.

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesini ortaya çıkaran bir başka gösterge istihdamın sektörel dağılımıdır. Çalışmada Türkiye’de sektörler üç ana grup altında incelenmektedir. Bunlar tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörleridir. Tablo 3 de Türkiye’de 2002-2019 yılları arasındaki istihdam oranının sektörel dağılımı sunulmaktadır.

Tablo 3. 2002-2019 Dönemi İstihdamın Sektörel Dağılımı (%),

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
2002	34,9	23,7	41,9	2011	24,2	26,5	49,4
2003	31,9	24,5	43,7	2012	23,6	26	50,4
2004	29,1	25,4	45,6	2013	22,9	26,4	50,7
2005	26,5	26,1	47,4	2014	21,1	27,9	51,1
2006	24,1	26,8	49,2	2015	20,4	27,2	52,4
2007	23,5	26,7	49,8	2016	19,5	26,8	53,7
2008	23,1	26,3	50,6	2017	19,4	26,5	54,1
2009	22,9	25,3	51,8	2018	19,2	26,3	54,5
2010	23,7	26,2	50,1	2019	19,1	26,1	54,8

Kaynak: World Bank 2019(<https://www.worldbank.org/>).

Tablo 3’e göre Türkiye’de tarım sektörünün istihdamdaki payı 2002 yılında %34,9’dur. 2002-2009 yılları arasında sürekli olarak bir azalış meydana gelmiştir. Tarım sektöründe istihdam oranı 2010 yılında %23,7 oranına yükselirken, 2011-2019 yılları arasında

sürekli azalarak 2019 yılında %19,1 seyrine gelmiştir. Sanayi sektörünün istihdamdaki payı 2002 yılında %23,7 iken yıllar içinde artış göstererek 2008 yılında %26,3 oranına ulaşmış olup 2009 yılında % 25,3 oranına düşmüştür. 2010 yılında sanayi sektörünün istihdamdaki payı % 26,2 olmuştur. 2019 yılında ise sanayi sektörünün istihdamdaki oranı %26,1 olmuştur. Hizmetler sektöründe istihdamın payı ise 2002 yılında %41,9 iken bu oran 2009 yılında %51,8 seyrine çıkmıştır. 2010 yılında hizmetler sektörünün istihdamdaki oranı %50,1 iken 2019 yılında %54,8 oranına yükselmiştir. İstihdamda en yüksek paya sahip sektör ise her yıl için hizmet sektörü olmuştur.

Türkiye’de sektörel kayıt dışı istihdam oranı, işgücünün belli bir kayıt sistemine kaydedilmemesine kayıt dışı istihdam denilmektedir. Türkiye’de zaman zaman istihdamın kayıt sistemine aktarılmadığı ve bu nedenle yüksek orandaki işgücünü gözlemlenemediği bilinmektedir. İstidamın kaydedilememesinin birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında kırsal ve modern hayat arasındaki ücret farklılığından dolayı köyden kente göç ile kentlerde işsizliğin artmasından kaynaklanması gelmektedir. Kişilerin işsizlik baskısından kayıtdışı ekonomiye sürüklendiği anlaşılmaktadır. Bir başka neden ise istihdamdan elde edilen vergilerin yüksek olmasıdır (Akalin, 2002, s. 223).

Tablo 4’te 2003-2019 yılları arasında tarım sektörü, sanayi sektörü hizmetler sektörü ve tarım dışında kalan işgücünü göstermektedir.

Tablo 4. Sektörel Kayıtdışı İstihdam Oranları %, 2003-2019 Dönemi

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	Genel
2003	91,15	31,55	36,43	29	51,75
2004	89,9	33,83	37,28	31,96	50,14
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	48,17
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	46,97
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	45,44
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	43,5
2009	85,84	30,08	33,43	28,4	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	43,25
2011	83,85	27,76	31,5	25,71	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	39,02
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	33,57
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	33,49
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	33,97
2018	82,73	22,28	20,29	21,46	33,42
2019	86,62	22,96	20,03	22,55	34,52

Kaynak: TÜİK 2019 (<https://www.tuik.gov.tr/>).

Tablo 4'te Türkiye'de yıllara göre kayıt dışı istihdama bakıldığında 2003 yılında tarım sektöründe kayıtdışı istihdam oranı %91,15 iken, 2004 yılında %89,9 oranına düşmüştür. Kayıt dışı istihdam oranındaki düşüş 2006 yılına kadar devam etmiş 2007 yılında 88,14 oranına yükselmiştir. 2008 yılından itibaren tarım sektöründe kayıtdışı istihdam oranı tekrar düşüşe geçmiş, 2019 yılında ise %86,62 seviyesine gelmiştir. Tablo 4'te Kayıt dışılıkta tarım dışı istihdam oranı incelendiğinde yıllar içinde dalgalanmalar görülsede genel olarak azalma görülmektedir. 2003 yılında kayıtdışı tarım dışı istihdam oranı %31,55 seyrindedir. 2004 yılında bu oran %33,83 oranına yükselmiş ve 2005-2006 yılları arasında ortalama %34 seyrinde durağan hale geçmiştir. 2007-2008 döneminde bu oran yeniden düşüşe geçmiştir. 2009 yılında %30,08 oranına çıkmış ve 2010-2018 döneminde ufak artış ve azalışlar gözlemlenmiştir. Tablo 4'te Türkiye'de 2003 yılında sanayi sektöründe kayıtdışı istihdam oranı %36,43 seyrindedir. 2004-2006 döneminde artış meydana gelmiş ve 2007 yılında sanayi sektörü kayıtdışı istihdam oranı %35,51 seviyesine gerilemiştir. 2008-2011 döneminde sanayi sektörü kayıtdışı istihdam oranında küçük oranlarda artış ve azalış meydana gelmiştir. 2012-2018 döneminde sanayi sektöründeki istihdam oranı ortalama %21,5 oranında seyretmiştir.

2019 yılında ise bu oran 22,96 olmuştur. Hizmet sektöründe ise kayıtdışı istihdam oranı 2003 yılında %29 iken 2004 yılında %31,96 oranına yükselmiştir. 2005 yılında kayıt dışı hizmet istihdam oranı %32,27 olmuştur. 2006-2013 döneminde sürekli bir düşüş meydana gelirken kayıt dışı hizmet istihdam oranı 2014 yılında %21,09 olmuştur. 2015-2018 döneminde yeniden düşüş gözlemlenirken 2019 yılında kayıt dışı hizmet istihdam oranı %22,55 olmuştur. Türkiye’de özellikle tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranı yüksektir. Genel ortalamaya bakıldığında kayıt dışı istihdamda 2003 yılında %51,75 seviyesindedir.. 2005-2011 döneminde kayıtdışı istihdam genel olarak gerileyerek ortalama %43,6 seviyesindedir. 2012-2018 yılları arasında ise kayıtdışı istihdam oranı dahada düşerek ortalama %33 oranına gerilemiştir. 2019 yılında Türkiye’de kayıtdışı istihdam oranı %34,52 olduğu görülmektedir.

2.2.1. Türkiye’de Sektörel İstihdam ve Hasıla Arasındaki İlişkiler

Bir ülkede reel GSYH’nın azalmasıyla birlikte üretilen mal ve hizmet miktarı azalır buna bağlı olarak emek talebinde de azalış meydana gelmekte, istihdam edilen kişi sayısı azalmakta ve buna bağlı olarak işsizlik artmaktadır. Tersine durumda ise reel GSYH’da meydana gelen artışla birlikte üretilen mal ve hizmet miktarı artar bu sebeple emek talebinde de artış meydana gelir. İstihdam edilen kişi sayısı da artmakta ve sonuçta işsizlik azalmaktadır (Ünsal, 2004, s. 14). Türkiye’de sektörel istihdam ve ekonomik hasıla arasındaki ilişkisini incelemek için Tablo 5’te 2002-2019 dönemi Türkiye ekonomisi GSYH değerleri sunulmuştur.

Tablo 5. 2002-2019 Dönemi GSYH (1000 TL)

Yıllar	GSYH (1000 TL)	Yıllar	GSYH (1000 TL)
2002	737.638,602	2011	1.213.393,967
2003	780.150.235	2012	1.271.497,249
2004	856.573,256	2013	1.379.394,179
2005	933.598,935	2014	1.447.532,322
2006	998.465,278	2015	1.535.607,237
2007	1.048.822,953	2016	1.586.636,758
2008	1.057.371,118	2017	1.705.666,208
2009	1.006.372,481	2018	1.756.136,304
2010	1.091.180,540	2019	1.772.231,904

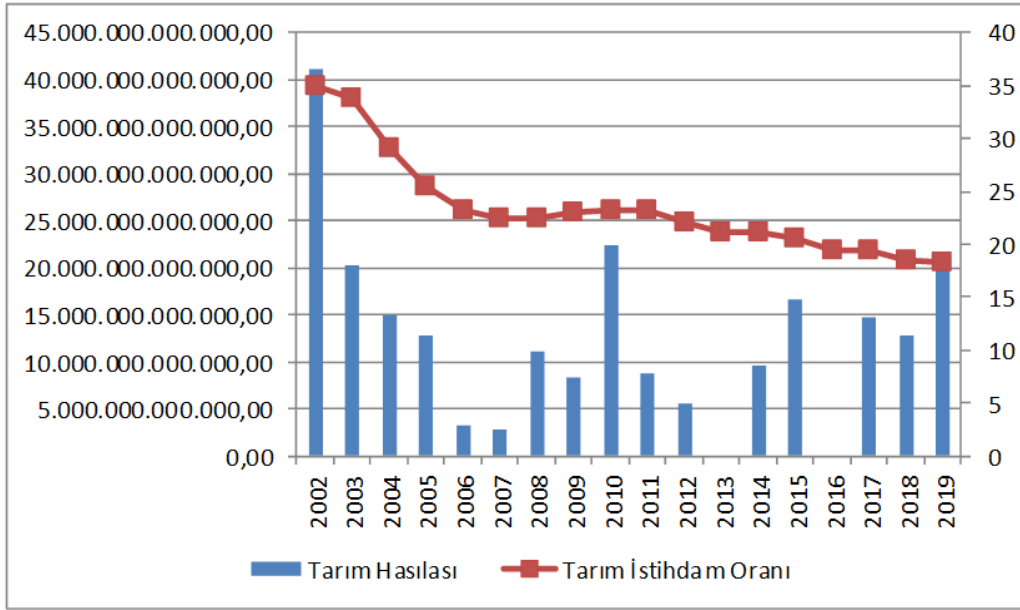
Kaynak: TÜİK 2019 (<https://www.tuik.gov.tr/>).

Tablo 5'te Türkiye'de 2002-2019 dönemi incelendiğinde 2002 yılında Türkiye'de GSYH 737 milyon 638 bin 602'dir. 2003-2008 yılları arasında sürekli olarak artan GSYH 2009 yılındaki küresel krizle birlikte ilk kez 2009 yılında gerilemiş ve 1 milyar 006 milyon 372 bin 481 olmuştur. Daha sonra hızla yükselişe geçip 2011 yılında GSYH 1 milyar 213 milyon 397 bin 976 olmuştur. 2010-2018 döneminde sürekli artış eğilimi göstermiştir. 2019 yılında ise Türkiye'de GSYH 1 milyar 772 milyon 231 bin 904 olmuştur

2.2.2. Tarım Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı

Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in kesişme noktasında yer alan Türkiye, bölge ve nüfus bakımından bölgenin daha büyük ülkeleri arasında yer almaktadır. Nüfusu yaklaşık 81 milyon olan üst orta gelirli bir ülke olan Türkiye, dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biridir. Ülke aynı zamanda küresel pazarlarda önemli bir tarımsal ürün üreticisi ve ihracatçısıdır ve dünyanın en büyük 7. tarımsal üreticisi, özellikle fındık ve kestaneden kayısı, kiraz, incir, zeytin, ayvaya kadar en iyi ürün üreticisi ve ihracatçısı olduğu tahmin edilmektedir (<http://www.fao.org/home/en/>).

Tarihsel olarak, tarım sektörü Türkiye'nin en fazla istihdam yaratan sektörü olmuştur. Türkiye'de sanayi ve hizmet sektörleri ile karşılaştırıldığında tarım sektörünün hasıla içindeki payı giderek azalmakla birlikte, işgücünün yaklaşık dörtte biri istihdam edilmekte ve kırsal alanlarda gelir temel gelir kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye'de tarım politikasının amacı nüfusun gıda ihtiyaçlarını karşılamak, verimliliği artırmak, tarım sektöründen geçimini sağlayan kişilerin gelirlerini artırmak, çiftlik gelirlerini artırmak, ekonomik istikrar sağlamak, sektörde rekabetçiliği artırmak, ülkenin tarım ve kırsal kalkınma konularında Avrupa Birliği Müktesabatına uyum sağlayacak politikalar geliştirmektir (Kalkınma Bakanlığı, 2013). Şekil 1'de Türkiye'de 2002-2019 döneminde tarım sektöründe hasıla ve istihdam oranı göstergeleri sunulmuştur.

Kaynak: (<https://www.tuik.gov.tr/>) TÜİK istihdam verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

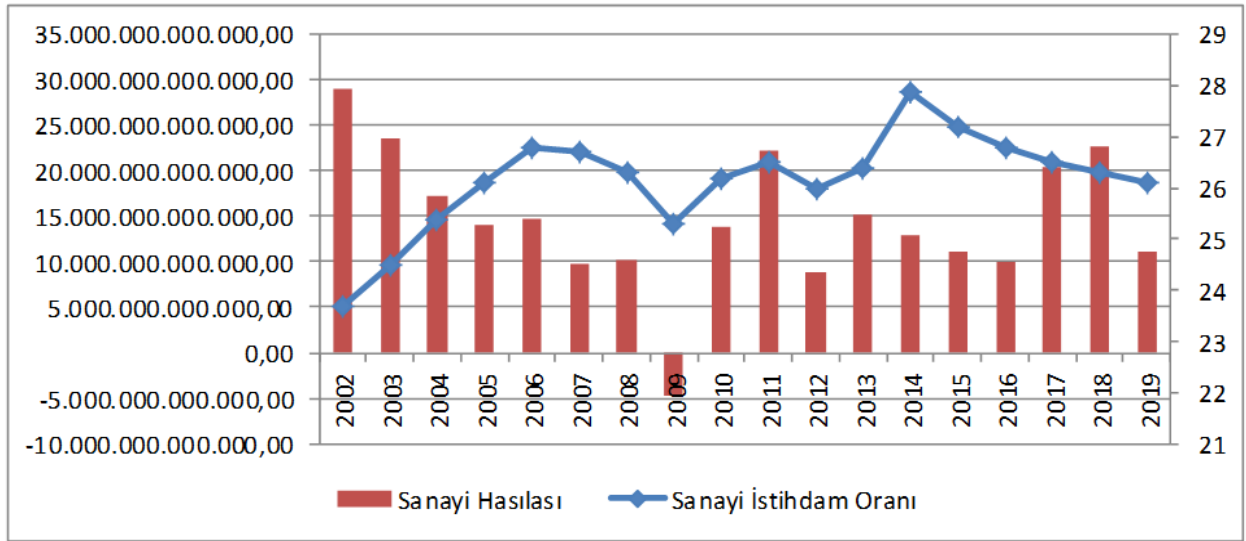
Şekil 1. 2002-2019 Dönemi Tarım Sektörü Hasıla ve İstihdam Oranı

Şekil 1'e göre Türkiye'de 2002-2007 döneminde genel olarak tarımsal hasıla ve istihdam oranı azalmıştır. 2007-2008 döneminde tarım hasılası 2010 döneminde tarımsal hasıla artarken, aynı dönemde istihdam oranında sınırlı bir artış yaşanmıştır. 2011-2013 döneminde tarım hasılası sürekli olarak azalırken aynı dönemde istihdam oranında da azalış meydana gelmiştir. 2014-2015 döneminde tarım hasılası artarken, aynı dönemde istihdam oranı azalmıştır. 2016 yılında tarım hasılası hızlı bir düşüş yaşanmış, aynı yılda istihdam oranında yine azalma gözlemlenmiştir. 2017 yılında tarım hasılası artmış istihdam oranı azalmıştır. 2018-2019 yılları arasında tarımsal hasılda artış meydana gelirken istihdam oranı azalmıştır. Sonuç olarak veriler bazında tarımsal hasıla ile tarımsal istihdam arasında benzer eğilimler yaşanan yılların olduğu gözlemlenmekle birlikte, yakın bir ilişki olmadığı kanaati oluşmuştur.

2.2.3. Sanayi Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı

Sanayi sektörü, bir ülkenin ekonomik gelişmişliğini gösteren önemli faktörlerden biridir. Sektörde yaratılan katma değer ve yüksek istihdam seviyesi, ülkenin gelişmişlik seviyesini göstermektedir. Sanayi sektörü kendi grubunda gıda sanayisi, dokuma, tekstil ve deri sanayisi, maden sanayisi, makine sanayisi, kimya sanayisi, orman ürünleri sanayisi ve çimento cam seramik sanayisi olarak alt sektörler barındırır. Ülke ekonomisi sanayi

sektöründeki gelişmelere bağlı olarak güç kazanır. Güçlü alt sektörleriyle birlikte sanayi sektörü, tarım ve hizmet sektörü arasında hem köprü görevi görmekte hemde kilit sektör olarak görülmektedir. Tarım ve hizmet sektörüne gerekli girdi sanayi sektörüyle sağlanmaktadır. Sanayi sektörünün gelişmesi hem tarım sektörünü hemde sanayi sektörünü olumlu etkilemektedir. Şekil 2’de Türkiye’de 2002-2019 yılları arasındaki sanayi sektöründe hasıla ve istihdam oranı sunulmuştur.

Kaynak: (<https://www.tuik.gov.tr/>) TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

Şekil 2. 2002-2019 Dönemi Sanayi Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı

Şekil 2’de Türkiye’de 2002-2005 döneminde sanayi sektörü hasılasının sürekli olarak azaldığı, sanayi istihdam oranının ise sürekli olarak arttığı gözlemlenmiştir. 2006 yılında sanayi hasılası ve istihdam oranı artış göstermiştir. 2007-2008 döneminde sanayi sektörü hasılasında yakın seyrederken, sanayi istihdam oranı azalma göstermiştir. 2009 yılında sanayi hasılası negatif değer alırken, aynı yıl istihdam oranı düşük değerdedir. 2010-2011 döneminde sanayi hasılasında yüksek bir artış meydana gelirken aynı zamanda istihdam oranında artmıştır. 2011-2012 döneminde ise sanayi hasılasında ciddi bir gerileme yaşanmıştır. 2011-2012 döneminde istihdam oranında ise azalma olduğu gözlenmiştir. 2013-2016 döneminde sanayi hasılasında düzenli olarak gerileme yaşanmıştır fakat istihdam oranı 2013-2014 döneminde istihdam oranında sıçrama yaratan bir yükseliş gerçekleşmiştir. 2014-2016 döneminde ise istihdam oranında azalma meydana gelmiştir. 2017-2018 döneminde sanayi hasılasında artış meydana gelirken aynı yıllarda istihdam oranı azalmıştır. 2019 yılı itibarıyla sanayi hasılası ve

istihdam oranı azalış seyretmiştir. Sonuç olarak sanayi sektörü ve sanayi hasılası arasında belirgin olmamakla birlikte, tarım sektörüne göre daha yakın ilişki olabileceği kanaati oluşmaktadır.

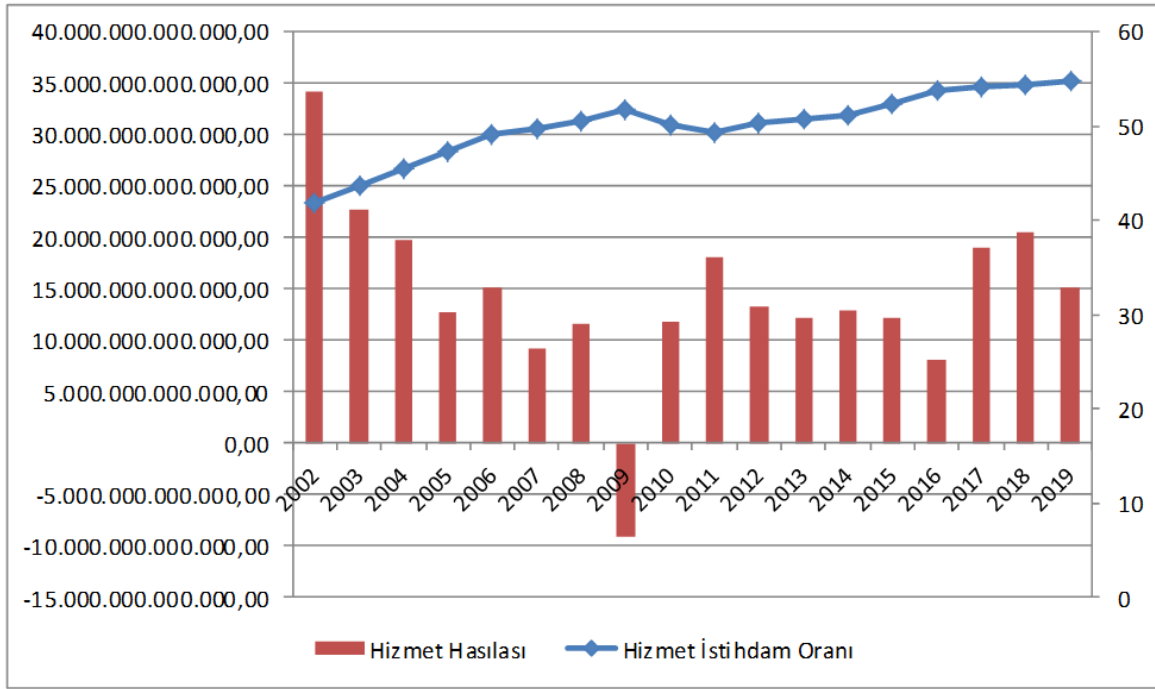
2.2.4. Hizmet Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı

Çeşitli kriterlere göre yapılan sınıflamalardan en çok kabul gören sınıflandırma, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) kapsamında, Dünya Ticaret Örgütüne ait sınıflandırmadır. Dünya Ticaret Örgütünün yaptığı sınıflandırmaya göre 12 hizmet alt sektörü yer almaktadır. Bunlar mesleki hizmetler, haberleşme hizmetleri, mteahhitlik ve ilgili mühendislik hizmetleri, dağıtım hizmetleri, eğitim hizmetleri, çevre hizmetleri, mali hizmetler, sağlıkla ilgili ve sosyal hizmetler, turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler, eğlence, kültür ve spor hizmetleri, ulaştırma hizmetleri ve başka yere dahil edilmemiş diğer hizmetlerdir (DPT, 2000).

Hizmet sektörü, 1950’li yıllardan beri gelişmiş ülkelerde diğer sektörleri geride bırakarak kendini göstermiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörüne verilen önem artmış, hizmet sektörüne yapılan yatırımlar artmıştır. Hizmet sektörü gelişmiş ülkelerde büyümenin son hali iken, gelişmekte olan ülkelerde büyümenin ilk safhalarını oluşturmaktadır (Özsağır & Akın, 2012, ss. 311-331).

Sektörlere göre istihdam incelendiğinde hizmet sektörünün payı büyük çoğunluğa sahiptir. 2000 yılında tarım ve hizmet sektörünün payı birbirlerine çok yakın seyrederken sonraki yıllarda tarım sektöründe yaşanan azalış aynı oranda hizmet sektöründe artış gerçekleşmiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça hizmet sektörünün payı diğer sektörlerine göre artış göstermektedir (Güçlüoğlu, 2017, s. 20). Bunun sebebi hizmet sektöründe çok fazla iş alanının oluşturulmasıdır.

Türkiye’de hizmet sektörü günümüzde en çok istihdamın sağlandığı sektördür. Kırdan kente göçün başlaması ile birlikte kentlerde artan istihdam oranı hizmet sektöründe daha fazladır. Bunun nedeni işgücünün niteliksiz hizmetler sektöründe istihdam edilmesidir. (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014). Şekil 4’de Türkiye’de 2002-2019 yılları arasında hizmet sektörü hasılası ve istihdam oranı gösterilmiştir.

Kaynak: (<https://www.tuik.gov.tr/>). TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

Şekil 3. 2002-2019 Dönemi Hizmet Sektöründe Hasıla ve İstihdam Oranı

Şekil 3'te 2002-2005 döneminde hizmet sektörü hasılasında azalma yaşandığı, hizmet istihdamının ise artış gösterdiği görülmektedir. 2006 yılında hizmet hasılası artarken istihdamda da artış yaşanmıştır. 2007 yılında hizmet hasılası tekrar azalırken istihdam artışı devam etmiştir. 2009 yılında hizmet hasılası negatif değer alırken, istihdam oranı artmaya devam etmiştir. 2010-2011 döneminde hizmet hasılası artarken, hizmet istihdam oranı azalış göstermiştir. 2012-2018 döneminde hizmet hasılası dalgalı bir yapıda seyir izlemiş aynı dönemde hizmet istihdam oranı artış eğilimi göstermiştir. 2019 yılı itibarıyla hizmet hasılası azalırken, hizmet istihdam oranı artmıştır. Sonuç olarak hizmet hasılası ile istihdam göstergesi arasındaki eğilimin zayıf olduğu görülebilmektedir.

2.3. Literatür İncelemesi

İstihdam oranını ile farklı makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkilere yönelik literatürde, farklı ülke ve yöntemler kullanılarak farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Aşağıda Tablo 6'da literatürde yer alan çalışmalardan örneklerle sunulmuştur.

Tablo 6. Literatür İncelemesi

Yazar adı	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
İşleyen (2019)	Panel VAR	Ekonomik büyüme, Tarım istihdamı ve sanayi istihdamı	Ekonomik büyüme ile tarım istihdamı ve ve sanayi istihdamı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
Abdioğlu ve Albayrak (2017)	En Küçük Kareler	GSYH, İstihdam oranı	Hasıla ile istihdam oranı arasında pozitif yönlü ilişki vardır.
Özdemir ve Yıldırım (2015)	Özçıkırmalı Dalgacık Granger Nedensellik Analizi	Ekonomik büyüme oranı, İstihdam oranı	Değişkenler arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkinin varlığını belirlemediştir.
Özdemir ve Yıldırım (2013)	Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyüme. İstihdam oranı	Değişkenler arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkinin varlığını belirlemediştir.
Altuntepe ve Güner (2013)	En Küçük Kareler	Ekonomik büyüme, İstihdam oranı İkinci model Bağımsız değişken büyüme ayrıca sektörel veriler de analize dahil edilerek, sektörel bazda da büyüme istihdam ilişkisi incelenmiştir.	Hizmetler sektöründeki istihdam artışı ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Tarım sektöründeki istihdam artışı ekonomik büyüme üzerinde etkili olmamaktadır. Toplam istihdamda meydana gelen artış büyümeyi etkilediği analiz sonucu ortaya çıkmıştır.
Ertuğrul ve Uçak (2013)	Kalman Filtreleme	Büyüme oranı, İstihdam oranı	Büyüme ve istihdam arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
Murat ve Yılmaz Eser (2013)	En Küçük Kareler	Ekonomik büyüme oranı, İstihdam oranı	İktisat teorisinde doğal işsizlik oranı ön savının özel bir durumu olarakta adlandırılan ve geçici şokların işsizlik oranı üzerindeki etkisinin uzun dönem devam ettiğini ancak kalıcı olmadığını söyleyen görüşle uyum içindedir.
Aksoy (2013)	Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	Ekonomik büyüme, İmalat sanayi istihdamı	İmalat sanayi istihdamı ve büyüme oranı arasında çift yönlü ve pozitif bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.
Akçorakoğlu (2012)	Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyüme oranı, İstihdam oranı	Türkiye'de uzun dönemde ekonomik büyüme ve istihdam doğru orantılıdır.
Hanusch (2012)	En Küçük Kareler	Ekonomik büyüme oranı, İstihdam oranı	Büyüme istihdamsız gerçekleşmektedir.
Hamad ve Ghannam (2012)	Granger Nedensellik Analizi	Ekonomik büyüme İstihdam Oranı	Ekonomik büyüme ile istihdam doğru orantılıdır.
Muratoğlu (2011)	Granger Nedensellik Analizi	Ekonomik büyüme oranı, İstihdam oranı	GSYH ve istihdam arasında eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisi yoktur.
Güloğlu ve İspir (2011)	En Küçük Kareler	İşsizlik oranı, Sektörel işsizlik oranları	İktisat teorisinde doğal işsizlik oranı ön savının özel bir durumu olarakta adlandırılan ve geçici şokların işsizlik oranı üzerindeki etkisinin uzun dönem devam ettiğini ancak kalıcı olmadığını söyleyen görüşle uyum içindedir.

Tablo 6. Literatür İncelemesi (devam)

Yazar adı	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Barışık, Çevik ve Kırıcı Çevik (2010)	Markov Rejim Değişim Modeli	İşsizlik oranı, GSYH	Türkiye'de ekonomik büyümenin istihdam yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Akkemik (2007)	En Küçük Kareler	Ekonomik büyüme oranı, İstihdam oranı	İstihdam oranı ile ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmaktadır.
Mometo (2007)	Granger Nedensellik Analizi	Ekonomik büyüme İstihdam Oranı	Ekonomik büyüme arttıkça istihdamın azaldığı sonucuna ulaşılmıştır
Kapsos (2005)	En Küçük Kareler Yöntemi	İstihdam, Ekonomik büyüme	İstihdam oranı ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir.
Sögner ve Stiassny (2000)	En Küçük Kareler	İşsizlik, Ekonomik büyüme oranı,	Değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.
Yamak ve Sivri (1997)	En Küçük Kareler	Ekonomik büyüme Sanayi Sektörü Katma Değeri Tarım Sektörü Katma Değeri, Hizmet Sek. Katma Değeri	Ekonomik ile tarım sektörü katma değeri, sanayi sektörü katma değeri ve hizmet sektörü katma değeri arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.
Prochowny (1993)	En Küçük Kareler	İşsizlik, Ekonomik büyüme	ABD için Okun katsayısı yaklaşık olarak -0,6 olarak hesaplanmıştır.
Bairam (1991)	En Küçük Kareler	Ekonomik büyüme Tarım Sektörü GSYH, Sanayi Sektörü GSYH, Hizmet sektörü GSYH,	Ekonomik büyüme ile tarım sektörü GSYH, sanayi sektörü GSYH ve hizmet sektörü GSYH arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.
Kaldor (1966)	En Küçük Kareler	GSYH İmalat Sanayi Katma Değeri, İmalat Sanayi İstihdamOranı, Hizmet Sektörü İstihdam Oranı -	GSYH ile imalat sanayi katma değeri, imalat sanayi istihdam oran ve hizmet sektörü istihdam oranı arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.

Tablo 6’da yer alan çalışmalarda istihdam oranı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar fazladır (Örneğin, Altuntepe ve Güner (2013), Kapsos (2005), Sögner ve Stiassny (2000), Yamak ve Sivri (1997) ve Bairam (1991) Terzi ve Oltulular (2004), Aksoy (2013)’dur. Altın ve İşleyen (2019), Ertuğrul ve Uçak (2013), Akçorakoğlu (2012), Hamad ve Ghannam (2012)). İstihdam oranı ile

ekonomik büyüme arasında uzun dönemde nedensellik ilişkisi bulunmamış çalışmalar ise Özdemir ve Yıldırım (2015), Özdemir ve Yıldırım (2013)'dır.

Bu çalışmada iki farklı model kurularak, sektörel ve yurtiçi hasılanın istihdam üzerindeki etkileri incelenmektedir. Model 1 ve Model 2'de bağımlı değişken istihdam oranıdır. Model 1'in bağımsız değişkenleri tarım sektörü hasılası, sanayi sektörü hasılası, hizmet sektörü hasılası, reel sabit sermaye yatırım harcamaları, işletmelerden alınan reel vergi gelirleri toplamı ve ithalatın ihracatı karşılama oranıdır. Model 2'nin bağımsız değişkenleri reel yurtiçi hasıla, reel sabit sermaye yatırım harcamaları, işletmelerden alınan reel vergi gelirleri toplamı ve ithalatın ihracatı karşılama oranıdır.

3. BÖLÜM:

İSTİHDAM VE SEKTÖREL İSTİHDAM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Üçüncü bölümde çalışmanın amacı, önemi ve değişkenler tanımlanmış, daha sonra uygulama yöntemi teorik olarak açıklanmıştır. Uygulama aşamasında değişkenlerin durağanlık düzeyleri farklı olduğu için ARDL, ECM ve Johansen Eşbütünleşme analizlerinden yararlanılmıştır. Daha sonra bulgular sunulmuş ve çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada istihdam oranı, üç ana sektör olan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki hasıla oranları, reel yurtiçi hasıla, sabit sermaye yatırım harcamaları, işletmelerden alınan reel vergi gelirleri toplamı, ihracatın ithalatı karşılama oranı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın önemi ulusal hasıla yanında sektörel hasılanın da istihdam üzerindeki etkilerini incelemesidir.

Çalışmanın amacı 2002-2019 döneminde Türkiye’ de sektörel hasıla, yurtiçi hasıla, sabit sermaye yatırım harcamaları, işletmelerden alınan reel vergi gelirleri toplamı ve ihracatın ithalatı karşılama oranının istihdam üzerindeki etkilerini kapsamlı olarak incelemektir.

3.2. Değişkenlerin Tanımlanması

Çalışmada Türkiye’de 2002:01-2019:04 dönemi çeyrek dönemlik veriler kullanılmıştır. İstihdam oranı, tarım sektörü hasılası, sanayi sektörü hasılası, hizmet sektörü hasılası, yurtiçi hasıla, sabit sermaye yatırım harcamaları, işletmelerden alınan reel vergi gelirleri ve ihracatın ithalatı karşılama oranı verileri kullanılmıştır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından alınmıştır. Değişkenler üstel düzetme yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmış ve 2003 TUFE bazlı fiyat endeksi kullanılarak reel hale getirilmiştir. Verilerle ilgili bilgiler Tablo 7 ’de sunulmuştur.

Tablo7. Değişkenlerin Tanımı

Serilerin Adı	Serilen Açıklaması	Serilerin Elde Edildiği Veri Kaynağı
LEMPSA	Logaritması Alınmış ve Mevsimsellikten Arındırılmış İstihdam Oranı	TÜİK
LRAGRISA	Logaritması Alınmış ve Mevsimsellikten Arındırılmış Tarım Sektörü Hasılası	TÜİK
LRINDUSTRISA	Logaritması Alınmış ve Mevsimsellikten Arındırılmış Sanayi Sektörü Hasılası	TÜİK
LRSRVSA	Logaritması Alınmış ve Mevsimsellikten Arındırılmış Hizmet Sektörü Hasılası	TÜİK
LRGDPSA	Logaritması Alınmış ve Mevsimsellikten Arındırılmış Reel GSYH	TÜİK
LRSSYHSA	Logaritması Alınmış ve Mevsimsellikten Arındırılmış Sabit Sermaye Yatırım Harcamaları	TÜİK
EX_IMSA	Mevsimsellikten Arındırılmış İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	TÜİK
RTAXSA	Mevsimsellikten Arındırılmış Reel Vergi Gelirleri Toplamı	TÜİK

Tablo 7’de yer alan değişkenlerin belirlenmesinde iktisadi teori ve literatürde yer alan çalışmalar yol gösterici olmuştur.

3.3. Uygulanan Yöntem

Durağanlık kavramı değişken verilerin zaman serisinde ortalamanın sabit durumunda dalgalanması ve oluşan dalgalanmada varyansının iki zaman serisi arasında sabit kaldığı olarak tanımlanmaktadır (Dikmen, 2016, s. 307). Bir serinin birim kökünün olmaması durağanlığın göstergesidir. İlk kez Dickey ve Fuller (ADF) tarafından bulunup uygulanmaya başlayan ve geliştirilen ADF Birim kök testinde üç genel model ortaya konulmuştur.

Bunlar;

I. Sabit ve trend içermeyen ADF denklemi

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + ut \quad (1)$$

II. Sabit içeren trend içermeyen ADF denklemi

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

III. Hem sabit hem trend içeren ADF denklemi

$$\Delta Y_t = \beta_1 + B_2 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Burada, $Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$, $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$, $\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t$ ve $\delta = (\rho - 1)$ olarak alınmaktadır. $\rho = 1$ veya $\delta = 0$ olması durumunda seri birim köklü problemi olduğunı vurgulamaktadır. u_t , ortalaması sıfır, varyansı σ^2 olan aralarında otokorelasyon olmayan olasılıklı hata terimidir. Yapılan araştırmalarda böyle bir hata terime beyaz gürültü (white noise) hata terimi olarak adlandırılmaktadır. Bu yüzden modeller aralarında otokorelasyon bulunabileceği düşünülerek genişletilmiştir.

IV. Sabit ve trend içermeyen ADF denklemi

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_i \delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

V. Sabit içeren trend içermeyen ADF denklemi

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_i \delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

VI. Hem sabit hem trend içeren ADF denklemi

$$\Delta Y_t = \beta_1 + B_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=0}^m a_i \delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Gecikmeli fark terimlerinin sayısı deneye dayalı olarak belirlenmektedir. Buradaki amaç hata terimleri arasında otokorelasyon olmamasını sağlayacak kadar terimi modele katmaktır. 7, 8 ve 9 numaralı modellere ADF testinin uygulanmasıyla Genişletilmiş DickeyFuller Testi oluşmaktadır (Gujarati; a.g.e. s. 720).

ADF Birim Kök testinde hipotezler şu şekildedir;

$H_0: P \geq 1$ (birim kök vardır, seri durağan değildir),

$H_1: P < 1$ (birim kök yoktur, seri durağandır).

$$Y_t = \zeta t^r + \varepsilon_t \quad (7)$$

7 numaralı denklemde $\zeta = 0$ olduğunda y_t 'ye dair H_0 hipotezi $r = 0$ da durağandır. Durağan olan serinin hipotezi için çift yönlü Lagrange Multiplier istatistiği testi de kullanılmıştır (Dumrul, 2011, s. 207).

1999 yılında Peresan ve Shin tarafından geliştirilen Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (Auto- Regressive DistributionLag- ARDL), kısa ve uzun dönemli zaman serilerinin

arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde kullanılır. Yapılan birim kök testi sonuçları düzey ve farkta durağan ise ARDL analizi kullanılmaktadır. İkinci dereceden farkta ARDL analizi çalışmamaktadır (Yayla, Ceylan & Çeviş, 2017, s. 190).

ARDL analizi üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada uygun gecikme uzunluğu belirlenmektedir. İkinci aşamada değişkenler arasında uzun dönemli, üçüncü aşamada kısa dönemli ilişkiler araştırılmaktadır. Bu kapsamda ARDL analizinde Sınırsız Hata Düzeltme Modeli (8) nolu denklemde sunulmuştur (Sevüktekin & Çınar, 2014, s. 575):

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^m \alpha_{ki} \Delta X_{kt-i} + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 X_{1t-1} + \dots + \alpha_k X_{kt-1} + \mu_t \quad (8)$$

Denklem 8’de yer alan Δ birinci dereceden farkı göstermektedir. Kurulan modelde eşbütünleşik ilişkinin olup olmadığını sınamak için Akaika (AIC), Schwars (SIC) gibi bilgi kriterlerinden yararlanılmaktadır (Sevüktekin & Çınar, 2014, s. 576). Gecikme uzunluğu denklem 8’e göre belirlendikten sonra bağımlı bağımsız değişkenlerin düzey ve bir dönem gecikmeli değerlerinin sınanmasıyla test edilmektedir.

$H_0 = \alpha_1 = \alpha_2 = 0$ (Eşbütünleşme yoktur.)

$H_1 \neq \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq 0$ (Eşbütünleşme vardır.)

ARDL analizinde uzun dönem dengesinin belirlenmesi için gecikme uzunluğu ve AIC, SIC gibi Bilgi Kriterleri ile uzun dönem ARDL denklemi kurulur (Sevüktekin & Çınar, 2014, s. 576). ARDL analizinde kullanılan uzun dönem denklemi, denklem 9’da verilmiştir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^l \alpha_{ki} X_{kt-i} + \mu_t \quad (9)$$

ARDL analizinde değişkenler arasında kısa dönemli ilişki Hata Düzeltme (ECM) modeliyle tespit edilmektedir. Denklem 10’da ECM denklemi sunulmuştur:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^l \alpha_{ki} \Delta X_{kt-i} + \mu_{ecmt} - 1 + \mu_t \quad (10)$$

Denklem 10’da ecm_{t-1} bir dönem gecikmeli hata düzeltme terimidir. Bu teriminin katsayısı 0 ile 1 arasında olması gerekmektedir. ecm_{t-1} katsayısının belirtilen aralıkta olması, uzun dönemli denge değerine yaklaştığını ifade etmektedir (Sevüktekin & Çınar, 2014, s. 576).

Zaman serilerindeki değişkenler aynı düzeyde fark durağan yapıda ise Johansen Eşbütünleşme analizi kullanılmaktadır (Brooks, 2008, s. 350). İlk kez Engle ve Granger (1987)'ın bulduğu tek denklemlili eşbütünleşme analizi, sonrasında Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990), tarafından çok denklemlili hale getirilerek geliştirilmiştir. Her bir değişkenin ayrı ayrı durağan olmayan iki veya daha fazla zaman serisi arasındaki ilişki Johansen eşbütünleşme analizi ile incelenebilmektedir (Johansen, 1988). Johansen yaklaşımı p. dereceden bir vektör otoregresif süreç ele alınarak açıklanabilir:

$$Y_t = A_1 Y_{t-1} + \dots + A_p Y_{t-p} + B X_t + \varepsilon_t \quad (11)$$

Burada y_t , düzeyde durağan olmayan I(1) değişkenlerinin bir k vektörünü; x_t , deterministik değişkenlerin bir d vektörünü; ε_t ise yenilik (innovation) vektörünü ifade etmektedir. Denklem (12)'deki vektör otoregresif sürecinin birinci farkı alındığında:

$$\Delta Y_t = \pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \tau_i \Delta Y_{t-i} + B X_t + \varepsilon_t \quad (12)$$

$$\pi = \sum_{i=1}^p A_{i-1} \text{ ve } \tau_i = - \sum_{j=i+1}^p A_j \quad (13)$$

Burada π matrisinin indirgenmiş bir rankı olarak tanımlanan eşbütünleşme hipotezi, $\pi = \alpha \beta'$ biçiminde gösterilmektedir. α ve β' (kxr) boyutlu ve rankı τ olan iki matrisi ifade etmektedir. τ ; eşbütünleşme sayısını (rankı), β' ; değişkenlerin denge ilişkileri içinde uzun dönem etkilerini gösteren eşbütünleşme vektörünü, α ; hata düzeltme modelinde uyarlanma hızını göstermektedir.

Değişkenler arasında kısa dönemde her zaman ilişki dengede olmayabilir. Dengesizlik durumunu Hata Düzeltme Modeli (Error Correction Model, ECM) ile belirlenmektedir (Dikmen, 2016, s. 331). Hata düzeltme modeli denklemi;

$$\Delta Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} \Delta Y_{t-1} + \phi ECT_{t-1} + \mu_{1t} \quad (14)$$

14 numaralı denklemde bulunan ECT hata düzeltme terimini ve p optimum gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. ECT'nin katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması, uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisi olan seriler arasında, kısa dönemde oluşan sapmaların ortadan kalktığını ve serilerin uzun dönem dengesine yaklaştığını ifade etmektedir (Göçer & diğ., 2013, s. 230).

3.4. Bulgular

Çalışmada değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesinde Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testleri uygulanmıştır.

ADF birim kök testinde elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Test İstatistiği

Değişkenler	Düzy/Birinci Fark	Sabit	Olasılık	Trend ve Sabit	Olasılık
LEMPSA	Düzy	-1.4094	0.5730	-2.1181	0.5268
	Birinci fark	-7.6165	0.0000*	-7.7031	0.0000*
LRAGRISA	Düzy	-2.6395	0.0900***	-4.4598	0.0034*
LRINDUSTRISA	Düzy	-0.6206	0.8587	-2.3835	0.3848
	Birinci fark	-8.7623	0.0000*	-8.6980	0.0000*
LRSRVSA	Düzy	-0.5428	0.8757	-2.0581	0.5596
	Birinci fark	-8.1822	0.0000*	-8.1255	0.0000*
LRSSYHSA	Düzy	-0.8774	0.7890	-2.1653	0.4999
	Birinci fark	-4.5906	0.0004*	-4.8043	0.0012*
EX_IMSA	Düzy	-1.8655	0.3465	-1.8371	0.6761
	Birinci fark	-8.2360	0.0000*	-8.2056	0.0000*
RTAXSA	Düzy	-1.5111	0.5221	-1.8653	0.6615
	Birinci fark	-1.7767	0.3889	-3.0204	0.0001
LRGDPSA	Düzy	0.5693	0.9878	-0.8884	0.9509
	Birinci fark	-7.7890	0.0000	-7.7053	0.0000

*, *** sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 8’de yer alan ADF testi sonuçlarına göre reel tarım sektörü hasıla değişkeni düzeyde durağandır. Reel istihdam oranı, reel sanayi sektörü hasılası, reel hizmet hasılası, reel sabit sermaye yatırım harcamaları, reel işletmelerden alınan vergi gelirleri toplamı, ithalatın ihracatı karşılama oranı değişkenleri birinci fark düzeyde durağandır.

Çalışmada iki model kurulmuştur. İlk model olan sektörel hasıla ve sektörel istihdam arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde durağanlık sonuçları ARDL modelinin uygun olduğunu göstermiştir. İkinci model olan istihdam ve GSYH arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ise Johansen Eşbütünleşme analizinden yararlanılmıştır. Gerek ARDL gerekse Johansen

Eşbütünleşme analizleri sonrasında kısa dönemli ilişkiler hata düzeltme mekanizmaları ile ayrı ayrı incelenmiştir.

Model 1:

$$\text{LEMPSA} = \gamma_0 + \gamma_1(\text{LRAGRISA}) + \gamma_2(\text{LRAGRISA}) + \gamma_3(\text{LRINDUSTRISA}) + \gamma_4(\text{LRSRVSA}) + \gamma_5(\text{LRSSYHSA}) + \gamma_6(\text{EX_IMSA}) + \gamma_7(\text{RTAXSA}) + u_t \quad (14)$$

Model 2:

$$\text{LEMPSA} = \beta_0 + \beta_1(\text{LRGDPISA}) + \beta_2(\text{LRSSYHSA}) + \beta_3(\text{RTAXSA}) + \beta_4(\text{EX_IMSA}) + u_t \quad (15)$$

Model 1 ARDL analizinde gecikme uzunluğu bağımlı değişken için 5 gecikmeli, bağımsız değişkenlerde ise 7 gecikmeli olarak belirlenmiştir. Tablo 9’da Model 1 için bu gecikme uzunluğunda otokorelasyon LM Testi sonucu verilmiştir.

Tablo 9. Model 1 için LM Kolerasyon Testi

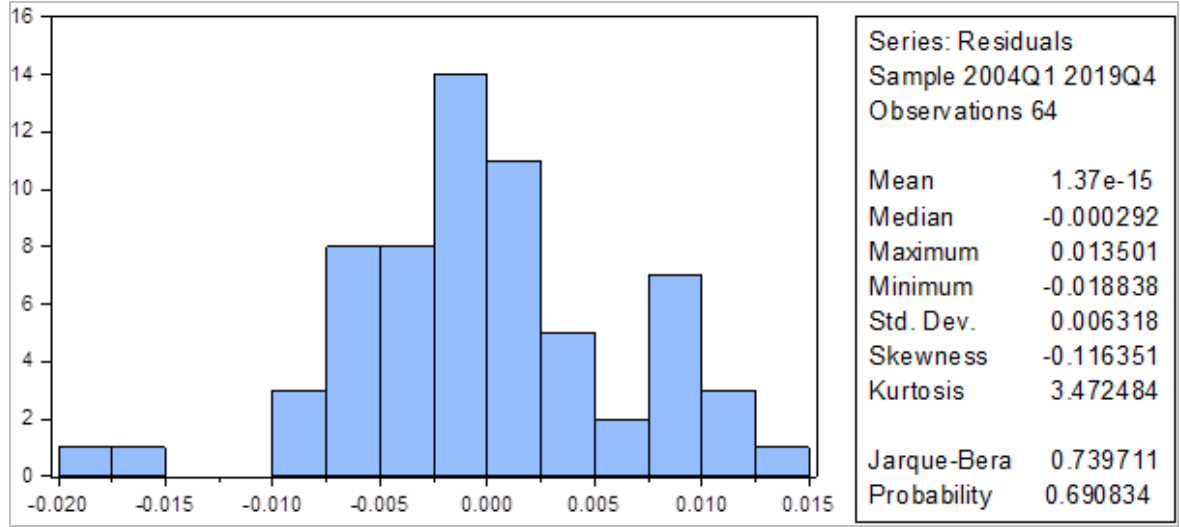
Otokolerasyon LM Testi			
F- İstatistik	Obs R-squared	Prob. F(2,26)	Prob. Chi-square(2)
0.284257	6.370616	0.9518	0.4972

Tablo 9’da görülen LM testi sonuçlarına göre ARDL modelinde otokolerasyon sorunu olmadığı görülmüştür.

Tablo 60. Breuschtest – Pagan – Godfrey Değişen Varyans Testi

Breusch – Pagan - Godfrey Değişen Varyans Testi	
F- istatistik	Prob.
0.855277	0.6747

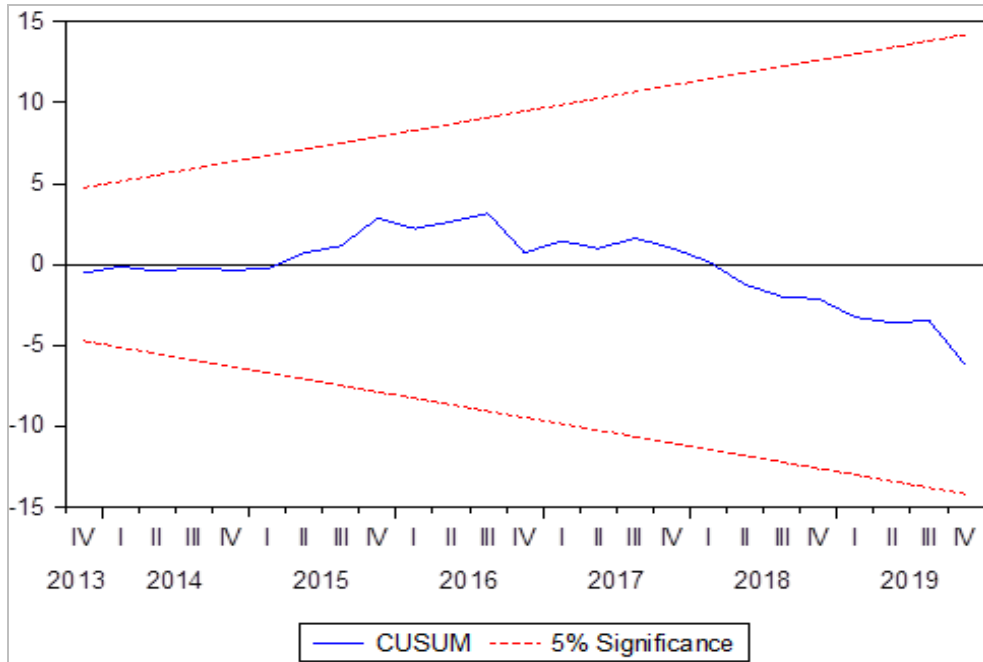
Tablo 10’da görüldüğü gibi Breusch – Pagan Testi sonucuna göre Model 1’de değişen varyans sorunu olmadığı belirlenmiştir. Şekil 4’te Model 1 için Normal dağılım koşulunun araştırıldığı Jarque-Bera testi sonucu verilmiştir.

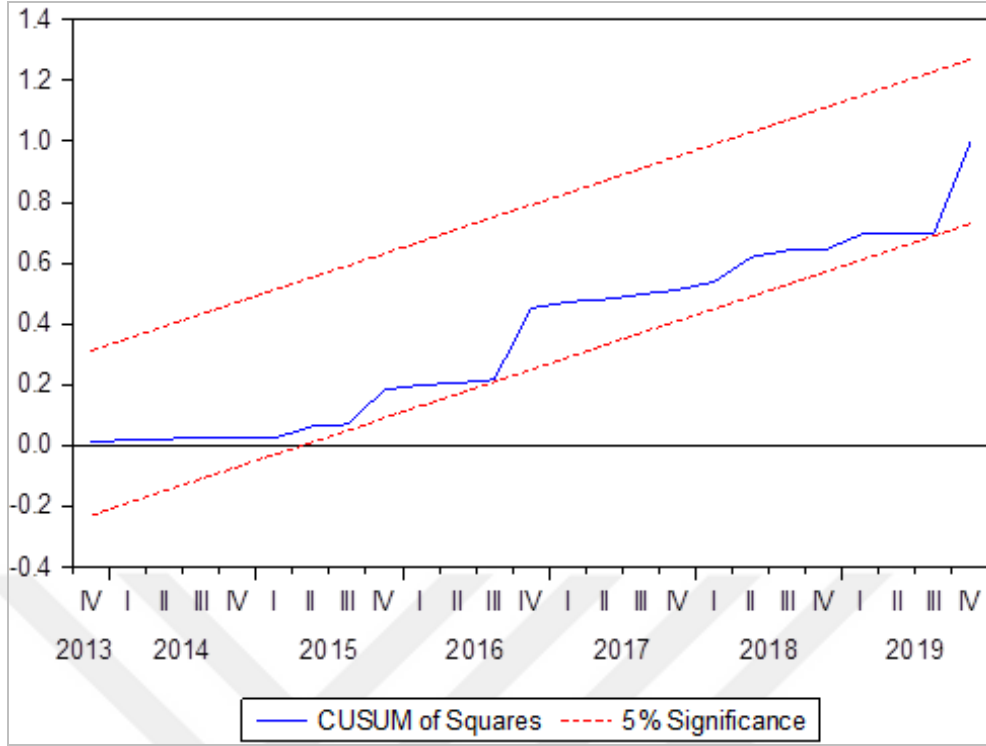
Şekil 4. Jarque – Bera Testi

Şekil 4’te Model 1’in Jarque – Bera Normallik Testi sonucuna göre hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür.

Yine Model 1’in belirtilen gecikme uzunluğunda yapısal bir değişiklik yaşamadığı, modelin istikrarlı bir seyir izlediği CUSUM ve CUSUM Q Testleri ile Şekil 5 ve Şekil 6’da sunulmuştur.

Şekil 5. Model 1 İçin CUSUM Q Testleri

Şekil 6. Model 1 İçin CUSUM ve CUSUM QTestleri

CUSUM ve CUSUM Q analizleri sonucunda %5 aralığında sapma olup olmadığı modelin istikrarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 11’de Model 1 için ARDL sonucunda elde edilen Bound Sınır Testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo11. Model 1’in Sınır Testi (Bound Test) Sonucu

F- İstatistik Katsayısı	Kritik Değerler						k Terimi
	%1		%5		%10		
	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	
3.918573	2.88	3.99	2.27	3.28	1.99	2.94	6

H_0 hipotezi, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığı şeklindedir. Tablo 11’de bulunan k terimi bağımsız değişkenin katsayısını göstermektedir. Modelde F-istatistiği katsayısının kritik değerlerinin üst ve alt sınırların üzerinde olduğu için değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu doğrulanmıştır. H_0 hipotezi reddedilmekte ve modelde eş

bütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 12’de Model 1 için uzun dönem ARDL sonuçları verilmiştir.

Modelin değişkenlerinin %10, %5 ve %1 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tespiti için yapılan ARDL analizi sonuçları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. ARDL Analizi Model 1’in Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t- istatistik	Olasılık
C	-0.665	0.442	-1.502	0.141
LRAGRISA	0.0413	0.0271	1.523	0.136
D(LRINDUSTRISA)	0.226	0.174	1.301	0.201
D(LRSRVSA)	0.161	0.198	0.816	0.419
D(LRSSYHSA)	0.287	0.102	2.815	0.007*
D(EX_IMSA)	0.0001	0.0005	0.235	0.814
D(RTAXSA)	9.91E-09	6.44E-09	1.538	0.132

*, %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 12’de Model 1’in ARDL sonuçlarına göre; reel sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında uzun dönemde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. İstihdam oranı ile tarım hasılası, sanayi hasılası, hizmet hasılası arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu kapsamda, yatırım harcamalarındaki artışın istihdamı olumlu etkileyeceği söylenebilirken, ilgili dönemde sektörel hasıladaki değişimin, istihdam üzerinde etkili olmadığı gözlenmektedir.

Hata düzeltme sürecinde; ecm(-1) değişkeni, uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimlerinin bir dönem gecikmeli değerlerini ifade etmektedir. Bu terimin işareti negatif, katsayısı sıfır ile bir arasında değer almalıdır. Bu şekilde kısa dönemde oluşan dengesizliğin uzun dönemde düzeleceğini ifade edebilmektedir. Tablo 13’de Model 1 için oluşturulan Hata Düzeltme Modeli (ECM) sonuçları sunulmuştur.

Tablo 13. Model 1 Hata Düzeltme Modeli (ECM) Sonuçları

Değişkenler	Kat sayılar	Standart Hata	t- İstatistik	Olasılık
D(LEMPA(-1), 2)	0.014229	0.102881	0.138302	0.8908
D(LRAGRISA)	-0.036197	0.028976	-1.249216	0.2194
D(LRAGRISA(-1))	-0.026046	0.033863	-0.769157	0.4467
D(LRAGRISA(-2))	-0.055990	0.033406	-1.676023	0.1022
D(LRAGRISA(-3))	-0.018767	0.030127	-0.622917	0.5372
D(LRAGRISA(-4))	-0.125838	0.028977	-4.342682	0.0001*
D(LRINDUSTRISA, 2)	-0.113750	0.074820	-1.520321	0.1369
D(LRINDUSTRISA(-1), 2)	0.044711	0.085140	0.525153	0.6026
D(LRINDUSTRISA(-2), 2)	-0.102931	0.045684	-2.253099	0.0303**
D(LRSRVSA, 2)	0.169935	0.088505	1.920060	0.0626***
D(LRSRVSA(-1), 2)	-0.276194	0.083952	-3.289904	0.0022*
D(LRSSYHSA, 2)	0.053084	0.036367	1.459693	0.1528
D(LRSSYHSA(-1), 2)	0.165324	0.046101	3.586127	0.0010*
D(LRSSYHSA(-2), 2)	0.110578	0.042562	2.598039	0.0134**
D(LRSSYHSA(-3), 2)	0.022303	0.032402	0.688335	0.4955
D(LRSSYHSA(-4), 2)	-0.093224	0.033354	-2.794992	0.0082*
D(EX_IMSA, 2)	0.000492	0.000159	3.092474	0.0038*
D(EX_IMSA(-1), 2)	0.000389	0.000161	2.416479	0.0207**
D(EX_IMSA(-2), 2)	0.000531	0.000172	3.079811	0.0039*
D(EX_IMSA(-3), 2)	0.000332	0.000167	1.986132	0.0545***
D(EX_IMSA(-4), 2)	0.000173	0.000148	1.167096	0.2506
ecm_{t-1}*	-0.972203	0.159229	-6.105685	0.0000*

*, **, *** sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 13’de bir dönem gecikmeli değeri 0 ile 1 arasında olup katsayısı negatif işaretlidir. ecm_{t-1} değeri -0.97’dir. Model 1’de kısa dönemde görülen hata her bir çeyrek dönemde 0.97 azalacaktır. Model 1 uzun dönemde dengeye gelmektedir. Kısa dönemde

istihdam oranı ile dört dönem gecikmeli reel tarım sektörü hasılası arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Tarım sektörü hasıla ile istihdam oranı arasında dört dönem gecikmeli azaltıcı bir etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İki dönem gecikmeli reel sanayi sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Sanayi sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin azaltıcı yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cari reel hizmet sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Hizmet sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında anlamlı fakat azaltıcı biretke olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cari ve bir dönem gecikmeli reel sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü, dört dönem gecikmeli reel sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında ilk dört çeyrek dönemde artırıcı bir etki gözlemlenirken, dördüncü çeyrek dönemde hizmet sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında azaltıcı bir etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cari ihracatın ithalatı karşılama oranı ile istihdam oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü, birinci, ikinci ve üçüncü dönem gecikmeli değerleri ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkisi vardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ile istihdam oranı arasında anlamlı ve artırıcı bir etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Model 2’de Johansen Eşbütünleşme analizi kullanılarak Türkiye’de reel istihdam oranının, reel GDP, sabit sermaye yatırım harcamaları, işletmelerden alınan reel vergi gelirleri, ihracatın ithalatı karşılama oranı arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Model 2 için Maksimum gecikme uzunluğu Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) kritik değerlerini en küçük yapan gecikme uzunluğu Tablo 14’de sunulmuştur.

Tablo14. Bilgi Kriterleri Yoluyla Uygun Gecikme Sayısının Belirlenmesi

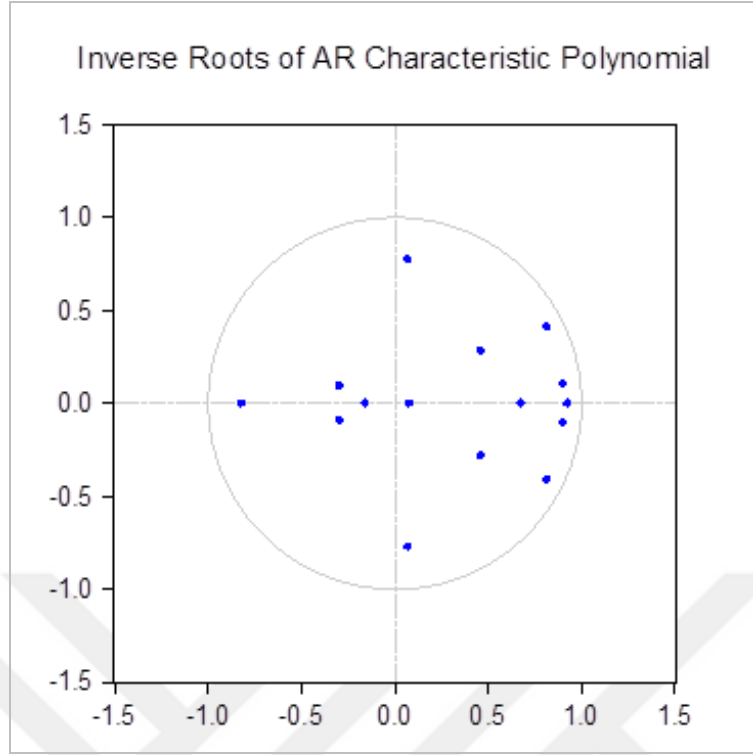
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1067.249	NA	1.03e+08	32.64390	32.97566	32.77499
1	-674.4414	702.2916	1499.434	21.49822	22.65940*	21.95706
2	-656.3437	29.61439	1878.901	21.70739	23.69798	22.49396
3	-594.3534	92.04628	636.7802	20.58647	23.40648	21.70079
4	-558.6881	47.55364	495.8603	20.26328	23.91270	21.70534
5	-499.7595	69.64293	200.3431	19.23514	23.71398	21.00494
6	-454.0373	47.10773*	129.3285*	18.60719*	23.91544	20.70473*

Tablo 14’de LR, FPE, AIC, HQ bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu değerler 6 dönemdir. 6 dönem gecikmeli modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu olduğu belirlenmiştir. Johansen Eşbütünleşme analizinde üç dönem gecikme kullanılmıştır. 3 dönem gecikme uzunluğunda otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır. Aşağıda Tablo 15’de üç dönem gecikmeli modele ait LM Testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 15. LM Testi Sonuçları

Lag	LM-Stat	Olasılık
1	47.84835	0.0039
2	72.79806	0.0000
3	18.32735	0.8282
4	57.17027	0.0003
5	19.90891	0.7516

Tablo 15’de LM testi sonuçlarına göre üç dönem gecikme değeri içinde otokorelasyon sorununun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Modelin istikrarlı olup olmadığını belirlemek için İnverse Root of AR Characteristic Polynominal testi uygulanmıştır. Tahmin edilen Var modelinin karakteristik tes kök testinden ulaşılan sonuçlar Şekil 7’de sunulmuştur.

Şekil 7. VAR Modelinin Karakteristik Ters Kökleri

Şekil 7’de Model 2’nin üç dönem gecikmede ters köklerin çember içinde olduğu görülmektedir. Ters köklerin birim çember içinde olması test sonucunun tutarlı olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 16’da 3 dönem gecikme için Johansen Eşbütünleşme (1988) analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 16. Model 2 için Johansen Eş Bütünleşme Analizi

	Özdeğer	Trace İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık	Max – Özdeğer İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.561654	101.7872	69.81889	0.0000	56.08276	33.87687	0.0000
At most 1	0.254879	45.70440	47.85613	0.0785	20.00620	27.58434	0.3407
At most 2	0.203400	25.69819	29.79707	0.1380	15.46334	21.13162	0.2578
At most 3	0.138561	10.23486	15.49471	0.2631	10.14226	14.26460	0.2028
At most 4	0.001361	0.092597	3.841466	0.7609	0.092597	3.841466	0.7609

Tablo 16’da İz ve Max-Özdeğer istatistiği değerlerine göre, değişken arasında %5 anlamlılık seviyesinde bir tane eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Normalize edilmiş eşbütünleşme denklemi aşağıda sunulmuştur.

$$LEMPSA = 0.358LRGDPSA + 0.224LRSSYHSA + 4.566RTAXSA - 0.0001EX_IMSA \quad (15)$$

Std. Hata	(0.062)	(0.054)	(1.888)	(0,0002)
t ist.	-5.767	-4.185	2,418	0,500

Denklem 15’de yer alan sonuçlara göre uzun dönemde reel GSYH’da meydana gelen %1’lik artış istihdam oranını %0,35 artırmakta, sabit sermaye yatırım harcamalarında meydana gelen %1’lik artış istihdam oranını %0,22 oranında artırmaktadır. Vergi gelirlerinde meydana gelen 1 birimlik artış istihdam oranında %4,5 birimlik azalışa yol açmaktadır. İhracatın ithalatı karşılama oranı istatistiki olarak anlamsızdır. Modelin uzun dönemde dengeye gelip gelmeyeceği ve değişkenler arasında kısa dönemli ilişkiler olup olmadığı ECM ile incelenmektedir. Hata teriminin belirlenmesi amacıyla ilk olarak Model 2’de En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Tablo 17’de EKK analizi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo17. En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi Sonucu

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t İstatistiği	Olasılık
LRGDPSA	-0.030546	0.088357	-0.345715	0.7307
LRSSYHSA	-0.204237	0.052286	-3.906192	0.0002
RTAXSM	1.02E-10	2.14E-09	0.047759	0.9621
EX_IMSM	-0.001149	0.000207	-5.545805	0.0000
C	7.760129	0.982290	7.900036	0.0000
@TREND	0.010042	0.001661	6.047293	0.0000
R²		0.647338	Bağımlı Değişken Ort.	3.779514
Düzeltilmiş R²		0.620621	Bağımlı Değişkenin Std. Sap.	0.061661
Standart Regresyon Hatası		0.037979	Akaike info kriteri	3.623902
Hata terimleri kareleri toplamı		0.095200	Schwarz Kriteri	3.434180
Log olasılıkf		136.4605	Hannan-Quinn Kriteri	3.548373
F istatistiği		24.22959	Durbin-Watson İst.	0.467400
F istatistiği olasılığı		0.000000		

Tablo 17’de yer alan modelden elde edilen hata terimlerinin durağanlık yapısı incelenmiş ve bu kapsamda Tablo 18’de hata terimlerinin ADF analizi kullanılarak durağanlık yapısı incelenmiştir.

Tablo 18. Hata Terimi ADF Durağanlık Testi

	t- istatistik	Olasılık
ADF test istatistik	-3.145044	0.0277
%1 Düzey	-3.525618	
%5 Düzey	-2.902953	
%10 Düzey	-2.588902	

Tablo 18’de ADF birim kök testi sonuçlarına göre hata terimi %5 anlamlılık düzeyinde, düzeyde durağan yapıda olduğunu belirlenmiştir.

Tablo 19’da ECM modeli sonuçları sunulmuştur.

Tablo 19. Model 2’nin Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t İstatistiği	Olasılık
C	0.001	0.003	0.450	0.654
D(LRGDPSA)	-0.107	0.080	-2.338	0.186
D(LRSSYHSA)	0.139	0.053	2.617	0.089***
D(RTAXSM)	-6.211	6.081	-1.022	0.311
D(EX_IMSM)	-0.000	0.000	-1.191	0.238
Hata Terimleri (-1)	-0.188	0.062	-3.043	0.003*
R²		0.16602	Bağımlı Değişken Ort.	-0.000469
Düzeltilmiş R²		0.102494	Bağımlı Değişkenin Std. Sap.	0.017981
Standart Regresyon Hatası		0.017035	Akaike info kriteri	-5.226371
Hata terimleri kareleri toplamı		0.018862	Schwarz Kriteri	-5.035158
Log olasılıkf		191.5362	Hannan-Quinn Kriteri	-5.150331
F istatistiği		2.598783	Durbin-Watson İst.	1.855305
F istatistiği olasılığı		0.033276		

Tablo 19’da yer alan sonuçlara göre hata terimlerinin bir dönem gecikmeli değeri 0 ile 1 arasında olup işareti negatiftir. Bu durum hata düzeltme mekanizmasının işlediğini ortaya

koymaktadır. Hata teriminin bir dönem gecikmeli katsayı değeri -0.188 bulunmuştur. Hata terimi katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması, uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olan seriler arasında, kısa dönemde oluşan sapmaların ortadan kalktığını ve serilerin uzun dönem dengesine yakınsadıklarını ifade etmektedir. Sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam arasında kısa dönemli ilişki vardır. Sabit sermaye yatırım harcamaları kısa dönemde istihdam üzerinde etkilidir. Sabit sermaye yatırım harcamaları artıkça, istihdam oranında yükselecektir. Diğer değişkenler ile istihdam oranı arasında kısa dönemli bir ilişki belirlenmiştir.

SONUÇ

İstihdam ve hasıla arasındaki ilişkiler özellikle gelişmekte olan ülkeler için önem taşımaktadır. İstihdam yaratmayan büyüme gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için önemli bir sorundur. Bu çalışmada hem Türkiye’de 2002-2019 dönemi sektörel hasılanın; tarım sektörü hasılası, sanayi sektörü hasılası, hizmet sektörü hasılası, istihdam oranı üzerindeki etkileri incelenmiş, hem de GSYH ile istihdam arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde istihdam kavramları açıklanmıştır. Bu bölümde istihdam teorileri çerçevesinde Klasik Yaklaşımda emek piyasası, Marksist Yaklaşımda istihdam, Keynesyen Yaklaşımda emek piyasası, Monaterist İstihdam Teorisi, Arz Yönlü İstihdam Teorisi, Yeni Klasik Teoride istihdam, Yapısalcı Yaklaşımda istihdam, Post Keynesyen Teoride istihdam kavramı incelenmiştir. İktisat teorilerine göre ekonomik büyüme artıka istihdam oranının artması ve işsizlik oranının azalması beklenmektedir. Bu kapsamda ekonomik büyüme istihdamı pozitif yönde etkileyen, işsizliğide azaltan bir iktisadi durumdur. Son dönemlerde Türkiye’nin de içinde bulunduğu bazı gelişmekte olan ülkelerde istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin zayıfladığına yönelik tartışmalarda devam etmektedir. Bu çalışma bu tür tartışmalara da fikir verebilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de istihdam politikaları, istihdam hasıla göstergeleri incelenmiştir. Bölümün ilk başlığında Türkiye’de 2002 yılı sonrası uygulanan istihdam politikalarının özellikleri anlatılmış, daha sonra Türkiye’de istihdam, sektörel hasıla, kayıtdışı istihdamda yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. Bölümün son kısmında istihdam ile sektörel hasıla arasındaki ilişkiler tablo ve şekiller düzenlenerek ayrı ayrı incelenmiş ve çalışma ile ilgili literatür taraması verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde uygulama bölümü yer almaktadır. Bölümde ilk olarak çalışmanın konusu ve amacına yer verilmiştir. Uygulama aşamasında değişkenlerin durağanlık düzeyleri farklı olduğu için ARDL, ECM ve Johansen Eşbütünleşme Analizlerinden yararlanılmıştır. Uygulamada Türkiye’de 2002:1-2019:4 dönemi çeyreklik veriler kullanılmıştır. Veriler TÜİK veri tabanından alınmıştır. Değişkenlerin Üstel Yöntemi mevsimsellikten arındırmış 2003 yılı deflatörü kullanılarak reel hale dönüştürülmüş ve logaritması alınmış, durağanlık düzeyleri ADF birim kök testi ile sınanmıştır. Değişkenler arasında iki model kurulmuştur. Birinci modelde (Model 1) bağımlı değişken, istihdam oranı bağımsız değişkenler ise reel tarım sektörü hasılası, reel sanayi sektörü hasılası, reel hizmet

sektörü hasılası, sabit sermaye yatırım harcamaları, işletmelerden alınan reel vergi geliri, ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. İkinci modelde (Model 2) bağımlı değişken istihdam oranı, bağımsız değişkenler reel GDP, sabit sermaye yatırım harcamaları, işletmelerden alınan reel vergi geliri, ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Reel tarım sektörü hasıla verisi düzeyde durağan olduğu için Model 1 ARDL analizi ile tahmin edilmiştir. Model 2’de yer alan tüm değişkenler birinci fark durağan olduğu için Johansen Eşbütünleşme analizi uygulanmıştır

Model 1’de yapılan ARDL analizi uzun dönem sonuçlarına göre; reel sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki vardır. Diğer değişkenlerle istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Model 1’in ECM analizi sonuçlarına göre kısa dönemde istihdam oranı ile dört dönem gecikmeli reel tarım sektörü hasılası arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. İki dönem gecikmeli reel sanayi sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Cari reel hizmet sektörü hasılası ile istihdam oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Cari ve bir dönem gecikmeli reel sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü, dört dönem gecikmeli reel sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki vardır. Cari ihracatın ithalatı karşılama oranı ile istihdam oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü, birinci, ikinci ve üçüncü dönem gecikmeli değerleri ile istihdam oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkisi vardır.

Model 2’nin Johansen eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre uzun dönemde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Reel GSYH ve reel sabit sermaye yatırım harcamalarının istihdam üzerinde eşbütünleşik ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Johansen eşbütünleşme normalleşme denklemine göre reel GSYH’da meydana gelen %1 birimlik artış istihdam oranını %0,35 oranında artırmaktadır. Reel sabit sermaye yatırım harcamalarındaki %1 lik artış istihdam oranını %0,22 oranında artırmaktadır. Vergi gelirlerindeki 1 birimlik artış istihdam oranını 4,5 oranında azaltmaktadır. Değişkenler arasında uzun dönemli olduğundan ECM hata düzeltme modeli kurulmuştur. Sabit sermaye yatırım harcamaları ile istihdam arasında kısa dönemli pozitif yönlü ilişki vardır. ECM hata düzeltme modeli sonucuna göre bir dönem gecikmeli hata terimi katsayı 0 ile 1 arasında ve işareti negatiftir. Bir sonuç, her çeyrek dönemde sapmanın yaklaşık 0.018’inin ortadan kalktığını, Model 2’nin uzun dönemde dengeye geldiğini göstermektedir.

Sonuçlar ışığında politika önerileri olarak sektörel hasıla ile istihdam oranı arasında uzun dönemde ilişki olmaması nedeniyle Türkiye’de hasıla ile istihdam arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi gerektiğini belirtilebilir. Bu kapsamda, Türkiye’de sektörel büyüme yaşanırken bu büyümenin istihdamı neden artırmadığı araştırılmalıdır. Politika yapıcıların sektörleri desteklerken istihdamı artıracak yatırımlara öncelik vermesi önerilebilir. Ayrıca sabit sermaye yatırımlarının devam etmesi istihdamı olumlu etkileyecektir.

KAYNAKÇA

- Ağazade, S., & Eştürk, Ö. (2019). Türkiye Tarım Sektöründe Emek Verimliliği ve İstihdam İlişkisinin İncelenmesi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*. 9(2), 237-254.
- Akcan, A. T. (2018). Tarım ve Tarım Dışı Sektörlerde İşsizlik Histerisi. *Turkish Journal of Agricultural Economics*. 24(1), 21-31.
- Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 8(30), 43-73.
- Ay, H. M. (2008). Unregistered Employment in Turkey. *LESIJ-Lex ET Scientia International Journal*. 15(2), 366-377.
- Ay, S. (2012). Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 19(2), 321-341.
- Bahar, O. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi Uygulanan Sanayileşme Politikaları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 3(4), 64-90.
- Baqae, D., & Farhi, E. (2020). *Supply and Demand in Disaggregated Keynesian Economies With An Application To The Covid-19 Crisis* (No. W27152). National Bureau of Economic Research.
- Bartholomew, D., Moore, P., Smith, F., & Allin, P. (1995). The Measurement of Unemployment in the Uk. *Journal of The Royal Statistical Society. Series A (Statistics in Society)*. 158(3), 363-417.
- Besim, M., & Jenkins, G. P. (2006). *Informal But Not Insignificant: Unregistered Workers in North Cyprus*. Available At Ssrn 897673.
- Beveridge, W. H. (2014). *Full Employment in A Free Society (Works of William H. Beveridge): A Report*. Routledge.
- Bilgin, H. K. (2018). Laffer Eğrisi İçin Uygulamalı Bir Analiz: Türkiye Örneği. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*. 1(2), 84-99.
- Blanchflower, D. G. (2000). Self-Employment in Oecd Countries. *Labour Economics*. 7(5), 471-505.

- Bolino, M. C., & Feldman, D. C. (2000). The Antecedents and Consequences of Underemployment Among Expatriates. *Journal of Organizational Behavior*. 21(8), 889-911.
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics For Finance*. Second Edition, New York: Cambridge University Press.
- Brown, M., & Wolfstetter, E. (1985). Under-and Overemployment in Optimal Layoff Contracts. *Journal of Economics*. 45(2), 101-114.
- Brunner, K. (1970). The “Monetarist Revolution” in Monetary Theory. *Weltwirtschaftliches Archiv*. 105(1), 1-30.
- Burhan Göcen, M. (2000). *İstihdam Politikaları Bağlamında Geçmişten Günümüze İşkurun Rolü ve Önemi ile İŞKUR İçin Öneriler*, (Uzmanlık tezi) Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 3-6.
- Burris, B. H. (1983). The Human Effects of Underemployment. *Social Problems*. 31(1), 96-110.
- Büyükkakın, T. (2007). Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13, 22-36.
- Ceylan, S., & Yılmaz Şahin, B. (2010). İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 11(2), 157-165
- Chen, D., Shen, Y., Xin, F., & Zhang, T. (2012). Overemployment, Executive Pay-For-Performance Sensitivity and Economic Consequences: Evidence From China. *China Journal of Accounting Research*. 5(1), 1-26.
- Cin, M. F., & Demirel, G. (2007). Post Keynesyen Gelir ve Para Arzı Modeli: 1980-2003 Türkiye Deneyimi. *İktisat İşletme ve Finans*. 22(252), 135-143.
- Corrigan, P., & Leonard, P. (1978). *Social Work Practice Under Capitalism: A Marxist Approach*. London: Palgrave.
- Cömert, M. (2019). Post-Keynesyen Teoriyi İleri Taşımak: Güncel Tartışmalar ve Alternatif Öneriler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 74(1), 35-55.
- Çağlar, B. (2012). Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz*. 4(47), 39-52.

- Çapar Dirioz, S. (2010). *İstihdamın Artırılmasında Aktif İşgücü Politikalarını Rolü*, (Uzmanlık tezi). Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 6-14.
- Çatalbaş, G. K. (2007). Türkiye’de Para Arzı ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Parametrik Olmayan Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(3), 197-212.
- Çetin, İ. (2019). Sosyal Harcamaların Arz ve Talep Yönlü Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 62, 79-92.
- De Long, J. B. (2000). The Triumph of Monetarism?. *Journal of Economic Perspectives*. 14(1), 83-94.
- Desai, M. (2013). *Testing Monetarism*. London: Bloomsbury Publishing.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)(2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005). Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ss.52. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/oik559.pdf> Erişim: 25.06.2011
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Plani.pdf
- Dooley, D., Prause, J., & Ham-Rowbottom, K. A. (2000). Underemployment and Depression: Longitudinal Relationships. *Journal of Health and Social Behavior*. 421-436.
- Dumrul, Y. (2011). *Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori ve Türkiye Uygulaması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri:
- Dutta, A. R. (2017). Productivity Performance And Employment Pattern in the Unregistered Manufacturing Sector of Assam. *Iassı-Quarterly*. 36(1), 33-46.
- Ercan, F., & Özar, Ş. (2000). Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Toplum ve Bilim*. 86(2), 22-71.
- Fisunoğlu, M., & Tan, B. K. (2009). Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat. *Ekonomik Yaklaşım*. 20(70), 31-60.

- Gough, J. (2014). The Difference Between Local And National Capitalism and Why Local Capitalisms Differ From One Another: A marxist approach. *Capital & Class*. 38(1), 197-210.
- Göçer, İ. Mercan, M. Peker, O. ve Bulut, Ş. (2013). Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 8(1), 213-242.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methos, *Econometrica*. 377, 424-438.
- Güçlüoğlu, Ü. M. (2017). *Türkiye İstihdam Analizi ve Bazı Makroekonomik Değişkenlerin İstihdam Üzerindeki Etkisi*. (Uzmanlık tezi). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 20.
- Gündoğan N. ve Biçerli M. K. (2003). Çalışma Ekonomisi. AÜ Yayınları: 1461, Eskişehir
- Gündoğan, N., & Biçerli, M. K. (2003). *Çalışma Ekonomisi*. Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Hicks, J. R. (1936). Keynes' Theory of Employment. *The Economic Journal*. 46(182), 238-253.
- <https://data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Openpdf?P=Qka31bngad5bzhqyfjopo0fnp3wnhhwocejxbqof fathw3smaiduc4uh4ferybijjydp82dcakvhauzc3swlqdkmfn3owjr3zypzpkg4=>
- https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_ImalatSanayiindeDonusum.pdf
- Humphrey, D. D. (1940). Alleged" Additional Workers" In The Measurement of Unemployment. *Journal of Political Economy*. 48(3), 412-419.
- Husmanns, R. (2004). *Defining and Measuring Informal Employment*. Geneva: International Labour Office.
- Husmanns, R. (2004, February). Statistical Definition of Informal Employment: Guidelines Endorsed By The Seventeenth International Conference of Labour Statisticians (2003). *In 7th Meeting of The Expert Group on Informal Sector Statistics (Delhi Group) (Pp. 2-4)*.

- İner, M. (2019). *Micro-Level Analysis of Unregistered Employment in Turkey With Group Comparisons* (Doctoral dissertation), The Graduate School of Natural And Applied Sciences Middle East Technical University, Ankara
- Johansen, S. (1988). “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, *Journal of Economic Dynamic and Control*, 12(2-3), 231-254. [http://dx.doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90041-3](http://dx.doi.org/10.1016/0165-1889(88)90041-3)
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>
- Karabulut, T. (2006). Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16, 367-377.
- Keane, J., & Owens, J. (2018). *After Full Employment*. (1. Baskı). London: Routledge, 4.
- Koç, E., Kaya, K., & Şenel, M. C. (2017). Türkiye’de Sanayi Sektörü ve Temel Sanayi Göstergeleri–Ekonomik Güven Endeksi. *Mühendis ve Makine*. 58(688), 15-37.
- Kolçak, M., Kalabak, A.Y. ve Boran, H. (2017). Kamu Harcamaları Büyüme Üzerinde Bir Politika Aracı Olarak Kullanılmalı Mı? Vecm Analizi ve Yapısal Kırılma Testleri ile Ampirik Bir Analiz: 1984-2014. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 2, 467-486.
- Korkmaz, A. (2003). Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. (45), 51-96.
- Koru, A. T., & Dinçer, N. N. (2018). Türkiye’de Sanayi Ve Hizmet Sektörleri. *İktisat ve Toplum*. 88, 5-11.
- Krasniqi, B. A., & Williams, C. C. (2017). Explaining Individual-And Country-Level Variations In Unregistered Employment Using A Multi-Level model: Evidence From 35 Eurasian Countries. *South East European Journal of Economics and Business*. 12(2), 61-72.
- Kumaş, H., & Çağlar, A. (2017). Tabakalı İşgücü Piyasası Teorisine Göre Türkiye’de Özel-Hizmet Sektöründe İstihdamın Kalitesi. İş, Güç: *The Journal of Industrial Relations & Human Resources*. 19(1), 55-85.
- Kutlu, S., & Horváth, L. (2017). Post Keynesyen Makro İktisadın Metodolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 32(1), 95-129.

- Livingstone, D. W. (1999). *The Education-Jobs Gap: Underemployment or Economic Democracy*. Canada: University of Toronto Press.
- Marsden, D. (1999). *A Theory of Employment Systems: Micro-Foundations of Societal Diversity*. OUP Oxford.
- Mitchell, D. J. (2011). Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması. *Maliye Dergisi*. 161, 326-336.
- Mitchell, W., & Muysken, J. (2008). *Full Employment Abandoned: Shifting Sands and Policy Failures*. Edward Elgar Publishing.
- Mróz, B. (2011). Migration Into The Shadow: Unregistered Work In Poland. *Journal of Management and Financial Sciences*. 4(6), 73-112.
- Muntaner, C., Ng, E., Chung, H., & Prins, S. J. (2015). Two Decades of Neo-Marxist Class Analysis and Health Inequalities: A Critical Reconstruction. *Social Theory & Health*. 13(3), 267-287.
- Önal, B., & Çevik, Z. (2017). Does Unregistered Employment Really Reduce The Labour Costs? A study in Turkey. *Unregistered Employment*, 21-35.
- Önder, R. (2015). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Yapısalcı Maliye Tartışması. *Vergi Raporu*. 188, 65-94.
- Özdemir, D. (2019). Para Arzının Belirlenmesinde Post Keynesyenler Arasındaki Temel Ayrılıklar: Uyumcular ve Yapısalcılar. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(4), 125-131.
- Özsağır, A., & Akın, A. (2012). Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(41), 311-331.
- Palley, T. (2018). Recovering Keynesian Phillips Curve Theory: Hysteresis of Ideas and The Natural Rate of Unemployment. *Review of Keynesian Economics*. 6(4), 473-492.
- Palley, T. (2019). Unemployment and Growth: Putting Unemployment Into Post Keynesian Growth Theory. *Review of Political Economy*. 31(2), 194-215.
- Palley, T. I. (2018). The Natural Interest Rate Fallacy: Why Negative Interest Rate Policy May Worsen Keynesian Unemployment?. *Investigación Económica*. 77(304), 7-39.

- Palley, T. I. (2019). The Fallacy of The Natural Rate of Interest and Zero Lower Bound Economics: Why Negative Interest Rates May Not Remedy Keynesian unemployment. *Review of Keynesian Economics*. 7(2), 151-170.
- Paqué, K. H. (1988). *The Mixed Blessing of Labour Shortage: German Overemployment in the 1960's* (No. 332). Kiel Working Paper.
- Pollin, R. (2012). *Back To Full Employment*. London: Mit Press.
- Sawyer, M. (2003). Employer of Last Resort: Could It Deliver Full Employment and Price Stability?. *Journal of Economic Issues*. 37(4), 881-907.
- Schmid, G. (2008). *Full Employment in Europe: Managing Labour Market Transitions and Risks*. Edward Elgar Publishing.
- Sengupta, M. (2009). Unemployment Duration and The Measurement of Unemployment. *The Journal of Economic Inequality*. 7(3), 273.
- Sevüktekin, M., & Nargeleçekenler, M. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulama*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Shorrocks, A. (2009). Spell Incidence, Spell Duration and The Measurement of Unemployment. *The Journal of Economic Inequality*. 7(3), 295-310.
- Sırım, V. (2018). Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekât'ın Yeri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 111-122.
- Stockhammer, E. (2008). Is The NAIRU Theory A Monetarist, New Keynesian, Post Keynesian or A Marxist Theory?. *Metroeconomica*. 59(3), 479-510.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021). *Kalkınma Planları*. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Summers, L. H., Abraham, K. G., & Wachter, M. L. (1986). Why is the Unemployment Rate So Very High Near Full Employment?. *Brookings Papers on Economic Activity*. 1986(2), 339-396.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014). *İstihdam ve Çalışma Hayatı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_IstihdamveCalismaHayati.pdf0

- Taban, S. (2002). *Yeni Klasik Yaklaşımında Konjonktür Kuramı*. (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Tarhan, A., & Kaya, M. V. (2011). Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 31.
- TÜİK. (2019). <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/isgucu.pdf>
- TÜİK. <https://www.tuik.gov.tr/>
- Uğurlu, A. A., & Tuncer, İ. (2017). Türkiye’de Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Büyüme ve İstihdama Katkıları: Girdi-Çıktı Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 32(1), 131-165.
- Ünsal, E. (2004). *Makro İktisat*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Whittaker, D. H. (2004). Unemployment, Underemployment and Overemployment: Re-Establishing Social Sustainability. *Japan Labor Review*. 1(1), 29-38.
- Williams, C., & Bezeredi, S. (2019). Explaining and Tackling Unregistered Employment: Evidence From An Employers’ Survey. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 27(2-3), 173-189.
- World Bank. <https://www.worldbank.org/>
- Yayla, N., Ceylan, R., & Çeviş, İ. (2017). *Türkiye’de Hisse Senetleri Piyasasıile Ekonomik Büyüme İlişkisine ARDL Yaklaşımı*. ResearchGate: DOI:10.12739/NWSA.2017.12.4.3C0165 (01.12.2017).
- Yüceol, H. M. (2005). Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(12), 118-133.
- Yüksel, S., & Oktar, S. (2017). Okun Yasasının Farklı Gelişme Düzeyindeki Ülkelere İlişkin Ekonometrik Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 39(1), 323-332.